

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Tereza Drozdová

Motivace dětí z dětského domova ke studiu a profesní přípravě

Motivation of children from children's home for studying and professional
preparation

Praha 2023

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Komárková, Ph.D.

Poděkování

Děkuji Mgr. Tereze Komárkové, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi poskytla při psaní této diplomové práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. května 2023

.....

Bc. Tereza Drozdová

Klíčová slova:

dětský domov, motivace, profesní příprava, vychovatel, vzdělávání

Keywords:

children's home, motivation, professional preparation, educator, education

Abstrakt (česky):

Diplomová práce se zabývá motivací dětí z dětského domova ke studiu a přípravě na budoucí povolání, především pak vlivem vychovatelů na tuto motivaci. Cílem je představit čtenářům, jakým způsobem probíhá a čím je ovlivněno vzdělávání dětí vyrůstajících v dětském domově, a zjistit, jak vychovatelé ovlivňují motivaci dětí ke studiu a profesní přípravě. V teoretické části je popsána ústavní výchova v České republice a její legislativní zakotvení. Podrobněji se pak text věnuje dětským domovům, dětem, které v nich vyrůstají, a vychovatelům, kteří v nich působí. Dále se zaměřuje také na motivaci a problematiku vzdělávání dětí v dětských domovech za pomoci porovnání výsledků aktuálních výzkumných studií. Empirická část se zakládá na provedeném kvalitativním výzkumném šetření. Výsledky mohou sloužit jako podnět k rozsáhlejším výzkumům a zároveň pomoci vychovatelům a ostatním pedagogickým pracovníkům při vzdělávání a motivování dětí v ústavní výchově.

Abstract (in English):

The thesis deals with the motivation of children from children's home for studying and preparation for their future profession, especially with the influence of educators on this motivation. The aim is to present to the readers how the education of children growing up in a children's home is carried out and by what it is affected. And to find out how educators influence children's motivation for studying and preparation for their career. The theoretical part describes the institutional care in the Czech Republic and its legislative basis. In more detail, the text then focuses on children's homes, the children who grow up there and the educators who work there. It also focuses on the motivation and education of children in children's homes by comparing the results of recent research studies. The empirical part is based on qualitative research. The results can serve as an incentive for more extensive research and at the same time help educators and other pedagogical workers in educating and motivating children in institutional care.

Obsah

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA V ČESKÉ REPUBLICE	11
1.1 HISTORIE ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	11
1.2 LEGISLATIVA	14
1.3 ŠKOLSKÁ ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ ČI OCHRANNÉ VÝCHOVY	16
1.3.1 Dětský domov	16
1.3.2 Dětský domov se školou	16
1.3.3 Výchovný ústav.....	17
1.3.4 Diagnostický ústav	18
2 DĚTSKÝ DOMOV	19
2.1 CHARAKTERISTIKA DĚTSKÉHO DOMOVA	19
2.2 DĚTI V DĚTSKÉM DOMOVĚ.....	20
2.3 VYCHOVATELÉ V DĚTSKÉM DOMOVĚ.....	25
3 MOTIVACE KE STUDIU	28
3.1 VÝZNAM MOTIVACE	28
3.2 MOTIVACE U DĚTÍ Z DĚTSKÉHO DOMOVA	29
4 PROBLEMATIKA VZDĚLÁVÁNÍ U DĚTÍ Z DĚTSKÉHO DOMOVA.....	32
4.1 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VZDĚLÁVACÍ VÝSLEDKY DĚTÍ Z DD.....	32
4.2 ROLE VYCHOVATELE PŘI VZDĚLÁVÁNÍ DĚTÍ Z DD.....	34
EMPIRICKÁ ČÁST	37
5 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	37
5.1 CHARAKTERISTIKA ŠETŘENÍ	37
5.1.1 Cíl výzkumu, výzkumný problém, výzkumné otázky	37
5.1.2 Metodologie výzkumu.....	38
5.1.3 Výzkumný vzorek.....	39
5.2 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	40
5.2.1 Jak se děti připravují do školy?	40
5.2.2 Jak si děti vybírají další studium a budoucí profesi?.....	43

5.2.3	<i>Jak vychovatelé motivují děti ke vzdělávání a přípravě na povolání?.....</i>	<i>50</i>
5.2.4	<i>Jaké faktory podle vychovatelů ovlivňují motivaci dětí ke vzdělávání?...57</i>	<i>57</i>
5.2.5	<i>Procházejí vychovatelé kurzy zaměřenými na oblast motivace?</i>	<i>63</i>
5.3	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ	64
6	DISKUSE	69
	ZÁVĚR	71
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	73
	SEZNAM TABULEK	77
	SEZNAM PŘÍLOH.....	78
	PŘÍLOHA Č. 1.....	I
	PŘÍLOHA Č. 2.....	II

Seznam zkratk

ČR	–	Česká republika
ČSFR	–	Česká a Slovenská Federativní Republika
DD	–	Dětský domov
MŠMT	–	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
OSN	–	Organizace spojených národů
OSPOD	–	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
UNICEF	–	Dětský fond Organizace spojených národů

ÚVOD

Často kolem sebe slyším negativně laděná slova týkající se dětí z dětských domovů, jejich chování a přístupu ke vzdělávání. Někteří lidé se na tyto děti dívají kriticky a s nedůvěrou, mají tendenci je hodnotit pouze podle jejich vzdělávacích výsledků. Nevidí však podstatu problému, neznají příčiny a mnohdy mají tendenci dělat závěry a zobecnění na základě jednoho případu, se kterým se setkali.

Jak je to ale s dětmi z dětských domovů a jejich motivací ke studiu a profesní přípravě doopravdy? V této diplomové práci čtenářům představuji, jak výchova dětí v dětském domově, zejména pak jejich školní příprava a motivování ke studiu, probíhá.

Tímto tématem jsem se rozhodla zabývat proto, že motivace hraje klíčovou roli při dosahování úspěchu v jakékoliv činnosti, a to včetně vzdělávání a profesní přípravy. Vychovatelé v dětských domovech mají za úkol poskytovat dětem potřebnou podporu a pomoc při vzdělávání a přípravě na budoucnost, což zahrnuje i podporu jejich motivace.

Diplomová práce je rozdělena na dvě hlavní části, teoretickou a empirickou. Každá část potom obsahuje několik kapitol. První kapitola teoretické části má sloužit k vytvoření určitého rámce, aby čtenář lépe porozuměl prostředí a okolnostem týkajícím se výchovy dětí v dětském domově. Popisuje ústavní výchovu v České republice, její historický vývoj i současnost. Zaměřuje se i na legislativu a charakterizuje jednotlivá školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Druhá kapitola se již věnuje konkrétně dětským domovům, podrobně je charakterizuje a vysvětluje jejich fungování. Soustředím se v ní také na děti, které v nich žijí, důvody pro jejich umístění, způsoby adaptování na ústavní výchovu i jejich práva a povinnosti. Následně se zaměřuji rovněž na vychovatele, jejich roli při působení v dětském domově, předpoklady k vykonávání této profese a náplň jejich práce.

V další kapitole se zabývám motivací dětí ke studiu. Nejprve objasňuji termín motivace a poté se zaměřuji na její význam u vzdělávání dětí z dětského domova, faktory, které mohou motivaci ovlivnit, a strategie, které mohou vychovatelé v dětském domově použít k podpoře studijní motivace dětí.

Poslední kapitola teoretické části pak navazuje na kapitolu předchozí a zároveň propojuje obě dvě části práce. Vysvětluje, proč je vzdělávání dětí v náhradní péči specifické a bývá náročné děti z dětských domovů ke studiu a profesní přípravě motivovat.

Pomocí výsledků nedávných výzkumných studií přibližuje teorii motivace dětí z dětských domovů více praxi.

Empirická část je založena na provedeném kvalitativním výzkumném šetření. Zahrnuje charakteristiku celého šetření, od cíle výzkumu, výzkumného problému a výzkumných otázek, přes popis metodologie a výzkumného vzorku až k samotné analýze a interpretaci dat. Cílem je zjistit, jak vychovatelé v dětském domově ovlivňují motivaci dětí ke studiu a profesní přípravě. Zaměřuji se především na pohled vychovatelů. Na to, jakým faktorům ovlivňujícím dětskou motivaci přisuzují největší sílu a co dělají pro to, aby své klienty podněcovali ke snaze dosahovat lepších vzdělávacích výsledků.

Následuje také shrnutí výsledků pro lepší orientaci ve zjištěných informacích. A nakonec diskuse, ve které výsledky výzkumného šetření hodnotím a porovnávám s informacemi získanými v rámci jiných podobných šetření. Rozebírám také limity výzkumu a zmiňuji možné důsledky a přínosy výsledků pro praxi.

Zjištění, jak vychovatelé ovlivňují motivaci dětí, mohou přispět ke zlepšování výchovného procesu v dětských domovech a pomoci dětem dosáhnout lepších výsledků ve škole a v životě obecně. Provedený výzkum může také poskytnout lepší porozumění faktorům, které ovlivňují dětskou motivaci, což může vést k lepším strategiím a postupům vychovatelů při podněcování dětí k dosahování vzdělávacích cílů.

Tato práce může zároveň sloužit jako nástroj k objasnění fungování dětských domovů a identifikaci příčin některých problémů, které lidé u klientů dětských domovů pozorují. To by mohlo přispět k pozitivnějšímu vnímání těchto zařízení ze strany čtenářů a napomoci k vytváření vhodných životních podmínek pro děti z dětských domovů ze strany společnosti.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Ústavní výchova v České republice

1.1 Historie ústavní výchovy

Již v dávné historii existovaly tendence chránit nevlastní děti, přijmout je za své a vychovávat je. Tyto tendence jsou pravděpodobně zabudované do biopsychické výbavy člověka, a to jak ženy, tak muže. Důkazy o těchto ochranných schopnostech a jejich praktických důsledcích můžeme najít v mnohých pohádkách, mýtech a pověstech (Matějček, 1999).

Zprávy o ústavech nebo podobných zařízeních pro sirotky nebo děti s hendikepou se však z období starověku nedochovaly. Naopak víme, že se kromě přijímání cizích dětí za vlastní vyskytovaly i tendence opačné. Slabé a nemocné děti byly odkládány, nebo dokonce zabíjeny (Matoušek, 1995).

„Je celkem pochopitelné, že život dospělého měl v přírodních podmínkách větší cenu nežli život dítěte, že se rodina zbavovala dětí ‚přespočetných‘ a že v dobách hladu, přírodních katastrof a válek se s dítětem nakládalo jako s obtížnou přítěží.“ (Matějček, 1999, s. 16)

Navíc se ale vyskytovala a vyskytuje ještě další motivace proti dítěti, která dokáže být silnější než ta ochranná biopsychická, a to usmrcování nebo odkládání dětí ze msty, žárlivosti nebo ze strachu o postavení ve společnosti. Kromě toho zabíjení dětí, a to především ženského pohlaví, pomáhalo účinně regulovat porodnost (Matějček, 1999).

Zvláštní útulky pro opuštěné děti se začínají objevovat spolu s křesťanstvím. Sirotčince (orfanotrofia) nechávali stavět již první křesťanští vládcí v Byzancii (Matoušek, 1995).

V některých kostelech pak byly instalovány nádoby, kam mohly matky odložit své dítě, a to díky tomu získalo šanci, že se ho ujme jiní dobří lidé. První nalezinec byl zřízen v Miláně v 8. století. Následně roku 1198 vznikl v Římě první nalezinec se zabudovanou otočnou schránkou. Otočením schránky se dítě dostalo dovnitř a matka tak mohla dítě odložit anonymně, což ji uchránilo před hříchem a dítě před smrtí (Matějček, 1999).

Dalšími zřizovateli ústavů pro děti bez rodiny se vedle církve stávají v 16. století obce (Matoušek, 1995). Osud sirotek byl však i přes starostlivost některých lidí obvykle

žalostný. Patřili do nejnižší společenské vrstvy, stávali se levnou pracovní silou a často z nich nakonec vyrostli zločinci (Matějček, 1999).

Později již začaly být, pod vlivem myšlenek o přirozených právech každého člověka, sirotčince zakládány systematictěji. Jeden z nich vznikl za vlády Josefa II. také v Praze. Z něj se postupně vybudoval moderní komplex dětských klinik. Přicházely sem rodit neprovdané, chudé dívky, které zde pak často zůstávaly jako placené kojné pečující o osamělé děti. Některé děti byly umístovány i do péče pěstounek. To ale byly většinou ženy velmi chudé a děti přijímaly kvůli vyplácené měsíční odměně, která bývala zdrojem obživy pro celou jejich rodinu. Výplatu však pěstounky dostávaly jen do šesti let věku dítěte. V šesti letech se tak děti vracely zpět do sirotčince, neboť si je pěstounky již nemohly dovolit ponechat (Trnková, 2018).

Nově vznikající sirotčince představují již pokročilejší podobu ústavní péče o děti než nalezince. Evropou se začínají šířit myšlenky filozofů, jako byl Jean-Jacques Rousseau nebo Johann Heinrich Pestalozzi, a důraz se tak ze záchrany života dítěte přesouvá mnohem více na jeho výchovu (Matějček, 1999).

Na zakládání ústavů pro děti vyžadující veřejnou péči byly ale zapotřebí nemalé finanční náklady. Proto se podoba sirotčinců odvíjela od zakladatelů a jejich finančních prostředků. Žádná nařízení ani zákony v té době nestanovovaly, jak má sirotčinec vypadat. Z toho důvodu se velmi lišila také kapacita jednotlivých sirotčinců, a na té pak závisel i způsob výchovy v nich (Halířová a Sychrová, 2014). A i přesto, že školský zákon z roku 1869 na zřizování těchto ústavů pamatoval, přednost byla právě z finančních důvodů po dlouhou dobu dávána spíše pěstounské péči (Musil a Bušková, 1970).

Tehdejší společnost se kvůli ochraně soukromého majetku omezovala hlavně na opatření represivního charakteru. Zakládaly se polepšovny, nápravné ústavy nebo útulky pro děti toulavé a žebravé. Počet ústavů pro děti opuštěné byl ale v tomto období naprosto nedostatečný (Musil a Bušková, 1970).

„Z údajů zemského výboru citovaných v různých zprávách o činnosti se dovídáme, že např. k 1. 7. 1908 bylo ze zemského fondu podporováno 5 039 dětí (z toho v různých ústavech 847 dětí a v rodinách 4 192 dětí). Podle bilance sirotčí akce doplněné v r. 1908 výpočty zemské statistické kanceláře bylo však v Čechách napočteno celkem 45 362 dětí, které potřebovaly pomoc a ochranu.“ (Musil a Bušková, 1970, s. 7)

Postupně se ale začala rozvíjet dobrovolná péče o mládež a vznikaly spolky na ochranu mládeže, které se snažily zajišťovat hmotné prostředky zabezpečující existenci

sirotčinců. Od roku 1908 vznikaly Okresní péče o mládež, dobrovolné spolky, které již s pokrokovějšími myšlenkami budovaly síť okresních internátních zařízení pro opuštěné a zanedbané děti. Tato zařízení se poprvé v historii nazývala dětskými domovy (Musil a Bušková, 1970).

Od počátku 20. století se tak konečně začíná na děti nahlížet jako na jednotlivce s vlastní důstojností. Bylo uzavřeno mnoho smluv týkajících se přímo či nepřímo dětí a jejich práv. V roce 1910 byly poprvé sjednány mezinárodní smlouvy s cílem potlačit obchod s děvčaty a roku 1921 se ženami a dětmi (David, 1999).

V Československu byl v roce 1921 přijat zákon o ochraně dětí v cizí péči a dětí nemanželských. Tento zákon zavedl nová a systematická opatření a položil základy sociálně-právní ochrany dítěte tak, jak je nám známa dnes (Trnková, 2018).

Prvním uceleným mezinárodním dokumentem byla Deklarace práv dítěte, kterou Společnost národů přijala roku 1924. Deklarace vytyčovala cíl dát dětem to nejlepší, aby mohlo být zajištěno zabezpečení jejich základních potřeb (David, 1999).

Od roku 1930 mohlo být dítě v Československu svěřeno do cizí péče, tedy ústavu nebo pěstounské péče, pouze na základě úředního ověření. Pokud někdo bez povolení někomu jinému svěřil své dítě nebo pečoval o cizí dítě, hrozila mu pokuta či trestní stíhání. Na ústavy v té době dohlížely zemské úřady společně se zemskými ústředními péče o mládež (Trnková, 2018). Byla tedy konečně zajištěna určitá vnější kontrola.

Snahu o zlepšování péče a ochrany opuštěných dětí přerušila 2. světová válka. Utrpení, které přinesla, se ale zároveň stalo impulzem k přijetí nových dokumentů o lidských právech. Téma práv dítěte otevírá v roce 1945 Charta Organizace spojených národů a v roce 1946 pak vzniká Dětský fond UNICEF. Tato událost je významná především díky přijetí principu, že „dětí si zaslouží zvláštní pozornost“. Právy lidí na celém světě, a tedy i dětí, se zabývá také Všeobecná deklarace lidských práv OSN vydaná roku 1948 (Bůžek a Michalík, 2000).

Také v Československu došlo po 2. světové válce ke změnám. Dobrovolné spolky na ochranu mládeže byly zrušeny, jejich činnosti přebraly národní výbory a provoz dětských domovů začal být financován ze státního rozpočtu. Dětské domovy se staly součástí školské soustavy, a dostaly tak organizační i právní základ pro svůj rozvoj (Musil a Bušková, 1970).

Pod vidinou kolektivní výchovy tvořící nového socialistického člověka byla ale zrušena pěstounská péče a začaly se budovat velké neosobní dětské domovy, ve kterých

byly děti rozděleny do homogenních skupin, a místo zajištění vhodného vývoje tak naopak vytvářely podmínky pro vznik psychické deprivace. Na to bylo poprvé upozorněno na bratislavském kongresu pediatriů roku 1961 a tři roky poté byl vydán nový zákon o rodině. Ten opět postavil rodinu na první místo, a bylo tak možné znovu zavést náhradní rodinnou péči a dětské domovy více humanizovat (Vocilka, 2000).

V následujících letech byly přijaty další důležité mezinárodní dokumenty týkající se ochrany dětských práv, jako Deklarace o právech dítěte, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Důležitým mezníkem se pak stala Úmluva o právech dítěte přijatá roku 1989 (David, 1999).

Po vzniku České republiky získala Úmluva o právech dítěte zásadní postavení i v našem právním řádu. Kromě toho došlo k novelizování některých zákonů či přijetí nových. Za zmínku stojí například zákon o sociálně právní ochraně dětí z roku 1999. Současné legislativě a aktuální podobě ústavní výchovy se věnuji v následujících kapitolách.

1.2 Legislativa

Stát má za úkol chránit děti před jakýmkoliv násilím, tělesným, psychickým i sexuálním. Má pečovat o jejich zdravý vývoj a naplňovat jejich potřeby. Tyto povinnosti vychází z národních i mezinárodních legislativních dokumentů.

K nejdůležitějším písemnostem na mezinárodní úrovni patří již zmíněná Úmluva o právech dítěte. Pracovní skupina ustavená Komisí pro lidská práva měla při jejím vypracování za cíl vytvořit dokument přispívající k odstranění rozdílů mezi různými zeměmi při zachování jejich kulturních, společenských a náboženských odlišností (David, 1999).

Úmluva byla přijata 20. listopadu 1989 a v platnost vstoupila 2. září 1990. Státy, které úmluvu podepsaly, jsou zavázány k zabezpečení potřebné zdravotní, hygienické, vyživovací i hmotné péče o děti a zajištění maximálně rovnoprávných podmínek pro jejich rozvoj bez jakékoliv diskriminace (Bůžek a Michalík, 2000).

K Úmluvě se přihlásilo i tehdejší ČSFR a účinnosti u nás Úmluva nabyla 6. února 1991 jako normativně právní akt velmi vysoké právní síly. Roku 1993 pak tento závazek převzala i Česká republika (Bůžek a Michalík, 2000).

Na mezinárodní úrovni vzniklo mnoho dalších důležitých dokumentů zabývajících se ochranou a právy dětí. Například Světová deklarace o přežití dětí, jejich ochraně a rozvoji z roku 1990 nebo Evropská úmluva o provádění dětských práv z roku 1996 (Koblová a Mišurcová, 1998).

Uvědomuji si, že veškeré legislativní texty týkající se dětí a jejich práv, ať už se jedná o zákony, vyhlášky, nebo mezinárodní smlouvy, jsou důležité. Cílem této práce však není popsat všechny z nich. Ráda bych ale zmínila alespoň ty nejdůležitější, které vytváří podobu ústavní výchovy v České republice.

Prvním je zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Ten upravuje podobu a funkci jednotlivých typů školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, popisuje práva a povinnosti dětí v těchto zařízeních, stejně jako jejich rodičů, ředitelů zařízení i ostatních pedagogických a nepedagogických pracovníků.

Pedagogickým pracovníkům se blíže věnuje zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících.

Neméně důležitým je také zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Ten v oblasti ústavní výchovy upravuje povinnosti obecního úřadu s rozšířenou působností, které se týkají umístění dítěte do zařízení a následné kontroly výkonu ústavní výchovy obecním úřadem. Konkrétně obecní úřad sleduje dodržování práv dětí, také rozvoj jejich schopností nebo vztahy mezi dětmi a jejich rodiči. Zákon upravuje též povinnosti ústavního zařízení vůči obecnímu úřadu s rozšířenou působností a mimo jiné i pobyt dítěte mimo ústav.

Ústavní výchově se věnuje i občanský zákoník. Popisuje podmínky, za kterých může soud ústavní výchovu nařídit, délku jejího trvání a také důvody k jejímu ukončení. Ústavní výchova může být nařízena především pokud předchozí opatření nevedla ke zlepšení situace dítěte. Soud navíc musí vždy zvážit, zda není pro dítě lepší svěřit ho do péče fyzické osoby. Prioritou státu je, aby dítě v ústavní výchově pobývalo co nejkratší dobu (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Vzdělávání v České republice včetně vzdělávání žáků s nařízenou ústavní výchovou pak upravuje zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

A v neposlední řadě se ústavní výchovy týká rovněž zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Tento zákon mimo jiné upravuje i podmínky pro podporování

a poskytování pomoci sociálními službami lidem, kteří zažívají nepříznivou sociální situaci.

1.3 Školská zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy

Pokud se o dítě z jakéhokoliv důvodu nemůže postarat jeho vlastní rodina, musí být jeho zdravý vývoj a výchova zajištěna jinde. Systém náhradní péče o dítě v České republice můžeme rozdělit na náhradní rodinnou výchovu a ústavní výchovu. Náhradní rodinná výchova je zajišťována, jak z názvu vyplývá, v náhradní rodině. Řadíme sem svěřeni dítěte do péče jiné osoby, pěstounskou péči a pěstounskou péči na přechodnou dobu, poručenství a osvojení.

Ústavní výchova je naopak zabezpečována v zařízeních tomu určených. Podle jejich specifických funkcí jsou tato zařízení rozdělena mezi tři rezorty, a to rezort zdravotnictví, rezort školství a rezort práce a sociálních věcí.

V této diplomové práci se zabývám dětskými domovy, které má na starosti Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Proto se krátce budu věnovat jednotlivým školským zařízením pro výkon ústavní či ochranné výchovy spadajícím do tohoto rezortu. Těmi jsou kromě dětského domova také dětský domov se školou, výchovný ústav a diagnostický ústav.

1.3.1 Dětský domov

Dětský domov pečuje o děti ve věku od 3 do 18 let bez závažných poruch chování. Mohou zde být umístěny také nezletilé matky se svými dětmi. Děti se vzdělávají ve školách mimo dětský domov a dětský domov plní především funkci výchovnou, vzdělávací a sociální, a to na základě individuálních potřeb dětí (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Dětským domovům se věnuji podrobněji v samostatné kapitole.

1.3.2 Dětský domov se školou

Do dětského domova se školou jsou umístovány děti od šesti let s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování, nebo z důvodu své duševní poruchy potřebují výchovně léčebnou péči. Dále dětské domovy se školou zajišťují péči

dětem s uloženou ochrannou výchovou¹ a v neposlední řadě také nezletilým matkám a jejich dětem splňujícím podmínky popsané v tomto odstavci (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Děti se rozdělují do pěti až osmičlenných rodinných skupin. Ve skupinách jsou děti různého věku i pohlaví, přičemž sourozenci jsou zařazováni zpravidla do stejných skupin, pokud tomu nebrání výchovné důvody.

Dětské domovy se školou mají vlastní školy zřízené při dětském domově pouze pro děti z daného domova. Dítě ale může být zařazeno i do jiné školy, pokud již pominuly důvody pro jeho zařazení do školy zřízené při dětském domově. Na druhou stranu, pokud i po ukončení povinné školní docházky nedojde ke zmírnění problémů a stále přetrvávají závažné poruchy chování, dítě musí být přeřazeno do výchovného ústavu (Zákon č. 109/2002 Sb.).

1.3.3 Výchovný ústav

Jak již vyplývá z předchozích řádků, o děti starší patnácti let se závažnými poruchami chování a nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou se stará výchovný ústav. Mohou sem být umístěny také děti starší dvanácti let s uloženou ochrannou výchovou. Výjimečně i s nařízenou ústavní výchovou, v případě, že se u nich objevují tak závažné poruchy chování, že je není možné přijmout do dětského domova se školou (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Základní organizační jednotku tvoří výchovná skupina o počtu pěti až osmi dětí. V jedné budově výchovného ústavu lze pak zřídit maximálně šest takových skupin. Děti jsou do nich rozdělovány s ohledem na jejich potřeby. Výchovný ústav plní stejně jako dětské domovy především funkci výchovnou, vzdělávací a sociální (Zákon č. 109/2002 Sb.).

¹ Ochrannou výchovu upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Toto ochranné opatření může být mladistvému uloženo v trestním řízení, pokud není dostatečně postaráno o jeho výchovu, byla zanedbána dosavadní výchova, nebo prostředí, ve kterém mladistvý aktuálně žije, nezaručuje správnou výchovu, a zároveň k nápravě nestačí uložení výchovného opatření. Ochranná výchova může být uložena také dítěti mladšímu patnácti (a staršímu dvanácti) let, pokud spáchalo čin, za který dovoluje trestní zákoník uložení výjimečného trestu nebo pokud je toto opatření nezbytně nutné k zajištění řádné výchovy dítěte (Zákon č. 218/2003 Sb.).

1.3.4 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je určený pro komplexní pedagogicko-psychologické vyšetření dítěte. Vypracovává diagnostickou zprávu a navrhuje individuální program rozvoje osobnosti dítěte na základě jeho specifických výchovných a vzdělávacích potřeb. Mimo jiné také vyšetřuje, zda dítě netrpí poruchou chování, aby mohl být případně zajištěn další vhodný výchovný či výchovně léčebný režim (Trnková, 2018).

Na dobu maximálně osmi týdnů poskytuje diagnostický ústav péči dětem s nařízeným předběžným opatřením², nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, a to ve výchovných skupinách se čtyřmi až osmi dětmi (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Kromě toho zastává diagnostický ústav ještě jednu důležitou funkci, a to stabilizování přijatého dítěte a zajištění jeho adaptace na podmínky ústavní výchovy, včetně upevnění důležitých hygienických, výchovných i režimových návyků (Janský, 2004).

Na základě diagnostiky dítěte provedené v rámci jeho pobytu diagnostický ústav určuje další zařízení, do kterého bude dítě přemístěno, případně sděluje orgánům sociálně-právní ochrany dětí údaje o dětech, které jsou vhodné k osvojení či svěřením do pěstounské péče (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Ústavní výchova se po dlouhou dobu postupně vyvíjela a měnila až do podoby, kterou známe dnes. V této kapitole jsem popsala fungování ústavní výchovy v minulosti a současnosti. Snažila jsem se tak vytvořit určitý rámec pro lepší představu skutečnosti a pochopení tématu, kterému se tato práce věnuje.

² Návrh na předběžné opatření vydává OSPOD v případě, že se dítě ocitlo ve stavu nedostatku řádné péče. Příslušný okresní soud pak musí vzhledem k akutnímu ohrožení dítěte o návrhu rozhodnout do 24 hodin od jeho podání včetně určení vhodného prostředí, do kterého bude dítě umístěno (Trnková, 2018).

2 Dětský domov

„Domov se dá definovat jako místo, kde nejvíce můžeme být sami sebou a nejméně musíme dodržovat konvenci svých společenských rolí.“ (Matoušek, 1995)

Snahou dětských domovů v České republice je v současné době tuto definici naplňovat. Vytvářet pro děti, které z jakéhokoliv důvodu nemohou žít se svou vlastní rodinou ve svém vlastním domově, místo domovu co nejvíc podobné. Místo, kde se tyto děti mohou cítit samy sebou, kde získávají zkušenosti a dovednosti pro budoucí samostatný život, kde jsou podporovány a motivovány ke svému dalšímu osobnímu růstu.

Již se nezakládají obrovské ústavy, ve kterých děti vyrůstají v homogenních skupinách s mnoha dalšími dětmi, a prostor je pouze pro zajišťování jejich základních potřeb. Dbá se mnohem více na správnou výchovu každého jedince, pozornost je věnována jeho individuálním zájmům a potřebám, a on se tak může věnovat aktivitám, které ho baví, a rozvíjet svůj potenciál.

V této kapitole popisují dětské domovy v České republice. Věnuji se dětem, které v dětském domově vyrůstají, jejich potřebám, právům a povinnostem. Zabývám se také častými důvody pro umístění dítěte do dětského domova, procesem adaptace na domov a v neposlední řadě i ukončením ústavní výchovy a odchodem dítěte ze zařízení. Nakonec přibližuji i práci vychovatelů působících v dětském domově a předpoklady k jejímu vykonávání. Snažím se tak vystihnout současnou podobu a fungování dětských domovů u nás.

2.1 Charakteristika dětského domova

Dětský domov patří mezi školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a zajišťuje péči o děti bez závažných poruch chování. Plní zejména funkci výchovnou, vzdělávací a sociální, a to vždy s ohledem na individuální potřeby dětí (Zákon č. 109/2002 Sb.). Vytváří bezpečné prostředí na základě pozitivních emočních vztahů, které umožňují vznik a prožití důvěry mezi dítětem a dospělým (Janský, 2004).

Do dětského domova se zpravidla umísťují děti od 3 do 18 let, přičemž doba pobytu může být v případě zájmu klienta a stále pokračujícího studia a profesní přípravy prodloužena, a klient má tak možnost zůstat až do svých 26 let. Do dětského domova mohou být umístěny také nezletilé matky společně s jejich dětmi (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Děti žijící v dětském domově navštěvují školu poblíž domova, která ale není jeho součástí (Janský, 2004). Vzdělávají se tak společně s jinými dětmi. Dětský domov pak

zajišťuje individuální péči v mimoškolní době, ať už se jedná o přípravu do školy, volnočasové aktivity nebo jiné běžné úkoly.

Péče se uskutečňuje v rodinných skupinách o minimálně šesti a maximálně osmi dětech, které mají různý věk a pohlaví. Děti jsou do skupin rozdělovány na základě jejich výchovných, vzdělávacích a zdravotních potřeb. A pokud tomu nebrání výchovné důvody, jsou sourozenci zařazováni do stejné skupiny, aby mohli vyrůstat společně. Rodinných skupin může být v rámci jednoho areálu dětského domova nejvýše šest (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Celkově proces výchovy v dětském domově připomíná způsob života funkční rodiny. Rodinná skupina obývá prostor s obývacím pokojem, kuchyní, ložnicemi a sociálním zařízením, tedy prostor podobný běžnému rodinnému ubytování. S dětmi tráví nejvíce času vychovatelé, kteří v podstatě nahrazují funkci rodičů. Všichni se společně podílejí na činnostech spojených s provozem, děti pomáhají s vařením, uklízením, nebo například chodí na nákup. Míra zapojení se samozřejmě může v různých dětských domovech lišit. Kromě vychovatelů působí v dětském domově ještě další pracovníci, například psycholog, zdravotník, sociální pracovník a samozřejmě ředitel (Stárek, 2021).

2.2 Děti v dětském domově

V roce 2019 žilo ve 139 dětských domovech v České republice celkem 4208 dětí (Přehled dětských domovů v ČR, 2019). Aktuálně u nás dle Rejstříku škol a školských zařízení MŠMT (2022) existuje 138 dětských domovů poskytující péči dětem, o které se nemohou, nebo nechtějí starat jejich vlastní rodiče.

A kdo jsou děti, které do dětských domovů přicházejí? Z jakých důvodů dochází nejčastěji k jejich umístění do dětského domova? Jak probíhá jejich adaptace na ústavní výchovu, jaká mají děti v dětském domově práva a které povinnosti musí plnit? A na co mají právo po odchodu z dětského domova?

Každý člověk je jiný, a proto i každé dítě vnímá pobyt v dětském domově jinak. Jedno dítě se adaptuje velmi rychle a brzy se naučí, jak to v domově chodí. Druhé může mít s přizpůsobením velké problémy. A nezáleží jen na jedinci samotném, ale i na zázemí a podmínkách, ze kterých do domova přichází. Začnu tedy popisem nejčastějších důvodů k umístění dítěte do dětského domova.

Příčinou umístění dítěte do dětského domova může být dlouhodobá nemoc, úraz, nebo úmrtí rodičů. Tou úplně nejčastější je ale odebrání dítěte z rodiny úřední mocí z důvodu selhání nebo neplnění základních funkcí rodiny. Stát musí zasáhnout, pokud rodina nezajišťuje základní potřeby a výchovu dítěte, a dochází tak k ohrožení vývoje a začleňování do společnosti (Stárek, 2021).

Vocilka (2000) uvádí mezi nejčastější příčiny pro umístění dítěte do dětského domova požívání alkoholických nebo jiných návykových látek rodiči dítěte. Především alkoholismu je třeba věnovat velkou pozornost, neboť alkohol je u nás lehce dostupný a jeho konzumace je naší společností tolerována. Člověk závislý na alkoholu ale poškozuje své tělesné i duševní zdraví. A pokud se alkoholismus objevuje u rodičů, nemůže rodina dobře fungovat. Rodič totiž ztrácí zájem o dítě a zaměřuje se jen na alkohol. Tím nejenže dítě postrádá potřebnou péči a výchovu, ale podle vzoru rodičů se mohou sklony k alkoholismu objevit i u něj.

„Pokud se problém s alkoholem nepodaří vyřešit a dochází k týrání nebo hrubému zanedbávání dítěte, je nutné dítě z rodiny odejmout...“ (Vocilka, 2000, s. 27)

Týrání a zneužívání patří také mezi nejčastější příčiny odebrání dítěte z rodiny. Ať už se jedná o fyzické nebo psychické týrání, sexuální zneužívání či zanedbávání péče, mluvíme o ohrožení vývoje dítěte a je zapotřebí urychleně dítě odejmout z patologického prostředí. Často ale nedochází k odhalení včas a děti se tak dostávají do dětských domovů značně poznamenané (Vocilka, 2000).

Dalšími častými důvody bývá prostituce jednoho z rodičů, nezvládnutá výchova, nízká sociální úroveň rodiny a trestná činnost rodičů spolu s výkonem trestu. Všechny zmíněné problémy mají na dítě a jeho vývoj negativní a často velmi dlouhodobý dopad. Zvyšující se tlak na pracovní výkonnost, finanční problémy rodin a podobně navíc tyto problémy v poslední době rozšiřují i na poměrně normálně fungující rodiny (Novotný, 2015).

Po rozhodnutí o umístění dítěte do dětského domova je třeba se připravit na jeho převzetí. Vychovatelé by se mu měli snažit pomoci, aby pro něj adaptace byla co nejjednodušší. Nemělo by se zapomínat ani na ostatní děti, které již v domově žijí. I ony musí být na nového člena připraveny. Jak kvůli novému dítěti a jeho snazšímu začlenění, tak kvůli nim samotným, neboť i jim přináší příchod nováčka do života určité změny.

Nové dítě přicházející do dětského domova má v hlavě jistě mnoho otázek, možná prožívá nejistotu, bojí se, co ho v domově čeká. Ostatní děti také nevědí, co od nováčka

očekávat, jsou zvědavé, jaký bude. Z toho důvodu radí Skasková (2012) vyhradit si pro děti dostatek času. Zařídít, aby mělo nové dítě klid poznat neznámé místo. Až následně ho seznámit s ostatními dětmi, a to například pomocí nějakého rituálu, hry a podobně. Především je na místě respektovat přání dítěte.

Důkladné vzájemné poznání je opravdu důležité pro další společné soužití dětí a vychovatelů, a navíc pomáhá vychovatelům odhalit a naplňovat individuální potřeby dětí. Existují ale potřeby, které má každé dítě, a aby se dobře vyvíjelo, musí se dětský domov soustředit na jejich správné naplňování. Na druhou stranu ale Skasková (in: Žufniček, Pacnerová a Zelenda Kupcová, 2012) upozorňuje, že některé potřeby mohou být v ústavní výchově přeceňovány. I na to si musí dávat vychovatelé pozor, aby pak děti nebyly touto potřebou přesycené.

Lidskými potřebami se zabýval Abraham H. Maslow a na základě svých poznatků vytvořil hierarchii lidských potřeb většinou zobrazovanou do pyramidy. Potřeby tak v jeho teorii rozdělil do pěti oblastí. Nejnižše umístil potřeby fyziologické, nad ně potřeby bezpečí, jako třetí potřeby sounáležitosti a lásky, dále potřeby sebeúcty a uznání, a nakonec potřeby seberealizace. Někteří jeho následovníci pak ještě z potřeb seberealizace vydělují kategorii vyšších potřeb jako specificky lidskou. Uspokojování těchto vyšších potřeb nám dává pocit, že má život smysl, že někam patříme a že chovat se správně je dobré a přináší nám to radost (Kopřiva, 2008).

Pokud se dítě nechová tak, jak by mělo, může být příčinou právě neuspokojení jedné z potřeb. Úkol vychovatelů tedy spočívá v odhalení potřeb, a tedy i příčin problémů, porozumění jim a jejich naplnění. Díky tomu může být nevhodné chování odstraněno.

Potřeby můžeme také rozdělit na dvě hlavní skupiny. Do první řadíme biologické potřeby, jejichž naplňování nám pomáhá přežít. Jedná se o příjem potravy nebo například dostatek tepla a světla. Významné pro správný vývoj dítěte jsou ale také potřeby psychické, kterým se ve svých výzkumech věnovali kromě jiných i Zdeněk Matějček a Jiří Langmeier.

Matějček (2007) popisuje pět základních životně důležitých psychických potřeb. Jako první uvádí potřebu určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů, díky nimž se dítě nenudí, ale zároveň není přetěžováno. Dále mluví o potřebě smyslu, řádu nebo určité stálosti, která dítěti umožňuje učit se. Neméně důležitá je potřeba prvotních vztahů, jejíž uspokojení dává dítěti pocit jistoty. Aby byl člověk schopen osvojovat si společenské role a stanovovat si hodnotné cíle, musí získat zdravé vědomí vlastního já, a potřebuje tedy

vlastní identitu, společenskou hodnotu a uplatnění. Pátou potřebou je pak otevřená budoucnost neboli životní perspektiva motivující jedince k aktivitě.

Podstatné je, aby spolu děti a vychovatelé dokázali správně komunikovat a sdělovat si své potřeby. Vychovatelé pak musí kromě naplňování dětských potřeb také seznámit děti s jejich právy a povinnostmi a dbát na jejich dodržování.

Práva a povinnosti dětí umístěných v dětském domově stanovuje zákon č. 109/2002 sb. Kromě jiných neméně důležitých práv stanovuje tento zákon dětem právo na rozvíjení jejich tělesných, duševních a citových schopností a budování sociálních dovedností. Právo mají též na vhodné podmínky pro vzdělávání a profesní přípravu v souladu s jejich schopnostmi a potřebami. Mají právo být hodnoceny a odměňovány a vyjadřovat svůj názor k hodnocení stejně jako k dalším opatřením, která se ho týkají.

Jak již bylo zmíněno výše, dítě má také právo být umístěno do stejné skupiny se svým sourozencem (Zákon č. 109/2002 sb.). K právům dítěte patří rovněž možnost být v kontaktu s blízkými osobami, případně navštěvovat své rodiče, pokud si to samo přeje a dovoluje to soudní rozhodnutí. To bývá běžné u dětí odebraných z finančních důvodů nebo od mladých maminek kvůli hrozící špatné výchově (Stárek, 2021). Pokud je dítě starší sedmi let, má taktéž právo po souhlasu vychovatele opustit dětský domov za účelem vycházky (Zákon č. 109/2002 sb.). S vědomím pedagogického pracovníka může dítě přijímat návštěvy i přímo v domově. Děti, které udržují kontakt s rodinou, se totiž většinou po uklidnění rodinné situace ke svým biologickým rodičům vrací (Stárek, 2021).

Kromě práv mají také děti určité povinnosti. V domově se učí základům slušného chování a jednání s lidmi i věcmi. K povinnostem, které stanovuje zákon, patří dodržování zásad slušného chování, pořádku a kázně, plnění pokynů a příkazů zaměstnanců zařízení, šetrné zacházení s věcmi a nepoškozování cizího majetku, udržování čistoty a dodržování předpisů a pokynů týkajících se zdraví a bezpečnosti. Pokud dítě vlastní předměty, které by zdraví a bezpečnost nebo i výchovu nějakým způsobem ohrožovaly, má dítě povinnost předat tyto předměty po vyzvání ředitele do úschovy. Kromě toho dítě musí na požádání ředitele předložit doklady o svých příjmech. A v případě, že existuje podezření na požití alkoholu nebo jiné návykové látky dítětem, je toto dítě povinno podrobit se vyšetření (Zákon č. 109/2002 sb.).

Děti v dětském domově jsou tedy vychovávány velmi podobně jako v rodině. Dítě chodí do školy, na kroužky, může se scházet s kamarády i příbuznými, je podporováno

ve svých zájmech a motivováno k dalšímu růstu. Je připravováno na budoucí samostatný život. Dbá se na jeho potřeby, práva a povinnosti.

Nesmíme ale zapomínat na to, jak je pro dítě opravdová rodina důležitá. A přestože se život dětí v dětském domově podobá životu dítěte v rodině, dětský domov nikdy nedokáže nahradit veškeré funkce a charakteristiky opravdového biologického domova.

Jak píše Škoviera (2007, s. 115), dětský domov „navzdory tomu, že proklamuje náhradu skutečného domova, vytváří pouze iluzi reálného domova. Je jen jakousi protézou.” Bez této protézy by byl ale život mnohých dětí podstatně složitější.

Ať už dítě v dětském domově žije rádo, nebo se těší, až konečně bude moci ústavní výchovu ukončit a domov opustit, jednoho dne fáze odchodu nastane. Buď si dítě přebírá rodina, nebo jakmile dosáhne dospělosti a nepokračuje již ve studiu, začíná jeho samostatná cesta životem. Cesta, se kterou si nemusí vždy samo vědět rady. Proto stanovuje zákon č. 109/2002 sb. dětem také právo na pomoc a podporu po ukončení pobytu v dětském domově s cílem reintegrovat dítě do rodiny a společnosti.

V České republice existuje několik typů služeb následné podpory a péče. Prvním typem je doprovázení, kdy jedinec získává podporu v úkolech vyplývajících ze samostatného života, ať už se jedná o pomoc při hledání zaměstnání nebo doprovod na úřad. Druhý typ nazvaný ubytování představuje službu sociální prevence zabraňující sociálnímu vyloučení. Ubytování se poskytuje v různých zařízeních, například v azylových domech nebo ubytovnách, na základě potřeb jedince. Lidem, kteří se neobejdou bez pomoci jiné osoby, slouží služba přímého zaopatření. Pomocí nadačních fondů může být zprostředkována finanční pomoc. A v neposlední řadě mohou jedinci opouštějící dětský domov využít i služby odborného poradenství poskytující informace z mnoha oblastí života (Běhounková, 2012).

Mladý dospělý se ale na svůj nový život připravuje již před odchodem z dětského domova. Tuto přípravu můžeme v podstatě rozdělit do 3 fází, jak píše Běhounková (2012). První fáze by měla být podle Běhounkové započata hned při nástupu do ústavní výchovy, kdy se vytváří plány následné podpory dítěte. Cílem druhé fáze, která probíhá během umístění dítěte v dětském domově, je navazovat a udržovat kontakt s rodinou, zabezpečit návazné preventivně-terapeutické a sociálně-psychologické služby, učit dovednostem pro samostatný život, motivovat děti v oblasti přípravy na povolání a poskytovat kariérové poradenství. Na konci druhé fáze by měl proběhnout rituál loučení, který má být podrobně

připravený a secvičený. Poslední fáze se pak zaměřuje na provázení po odchodu ze zařízení.

Přípravou na odchod z dětského domova a faktory, které ji ovlivňují, se ve svém šetření zabývali rovněž Štenclová a Čech (2018). Z 98 dotázaných dětských domovů více než polovina obvykle neodlišuje přípravu dětí na samostatný život od běžných činností, které s dětmi vykonávají. Příprava tedy probíhá průběžně a neorganizovaně, stejně jako v rodině. Velmi časté ale bývá nastavení specifického režimu dětem. To znamená například to, že děti, které se chystají ze zařízení odejít, bydlí v bytech oddělených od zbytku dětského domova. Učí se tak samostatnosti a větší zodpovědnosti samy za sebe. Dětské domovy také často spolupracují s neziskovými organizacemi na projektech týkajících se finanční gramotnosti nebo kupříkladu posilování motivace a sebedůvěry.

Konkrétním příkladem může být například Dětský domov v Dolních Počernicích, kde se snaží dítě na samostatný život připravovat průběžně, a to po celou dobu pobytu v domově. Velký důraz dávají právě na učení hospodaření s penězi. Každá rodinná skupina dostává tři různé částky. První na běžné potřeby, druhou na stravu o sobotách a nedělích, třetí na nájem, telefonování a jiné služby spojené s bydlením. Ušetřená částka se následně vydělí dvěma a výsledek dostanou děti jako volné peníze (Život venku, 2005).

Ve výchově dětí v dětském domově, jejich motivaci ke vzdělávání a přípravě na budoucí samostatný život hrají velkou roli vychovatelé. Nejen proto se i jim budu věnovat.

2.3 Vychovatelé v dětském domově

Vychovatelé v dětském domově patří podle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, stejně jako například učitel nebo trenér, mezi pedagogické pracovníky. Tito pracovníci tráví s dětmi velké množství času a mohou na ně mít významný vliv. Podílí se na formování jejich osobnosti a motivují je ke vzdělávání a jiným činnostem užitečným pro budoucí samostatný život. Specifikem, kterým se ale vychovatelé v dětském domově odlišují od ostatních pedagogických pracovníků, je, jak píše Bůžek a Michalík (2000), že mají dětem nahrazovat rodiče.

Situace vychovatele ale není tak jednoduchá, jak se může na první pohled zdát. Škoviera (2007, s. 103) se nad její složitostí zamýšlí a upozorňuje, že vychovatel „... na jedné straně dětem doslova utírá nuddle, na druhé straně s nimi vede profesionální

terapeutický nebo spirituální dialog. Řeší dilema – současně má i nemá dítěti nahradit vlastní rodiče.“

Jejich práce podle mého názoru patří v každém případě k těm nejzodpovědnějším. A to jak s ohledem na konkrétní děti, které vychovávají, tak i na celou společnost. Ta tudíž na osobnost vychovatele klade poměrně vysoké nároky. Vychovatel proto musí pro výkon své profese splňovat určité kvalifikační i osobnostní předpoklady.

Zákon č. 563/2004 ukládá všem pedagogickým pracovníkům především způsobilost k právním úkonům, zdravotní způsobilost, bezúhonnost a znalost českého jazyka. A nesmíme zapomenout ani na odbornou kvalifikaci.

Tu může vychovatel získat buď vysokoškolským vzděláním v oblasti pedagogických věd se zaměřením na speciální nebo sociální pedagogiku, vyšším odborným vzděláním v oboru zaměřeném na speciální pedagogiku, nebo také dokončením vysokoškolského či středoškolského studia pedagogiky, které si doplní absolvováním programu celoživotního vzdělávání zaměřeného na speciální pedagogiku (Zákon č. 563/2004).

Kromě toho musí všichni pedagogičtí pracovníci, tedy i vychovatelé, podstoupit psychologické vyšetření psychické způsobilosti. Toto vyšetření probíhá zpravidla před nástupem do zaměstnání a případně i později, pokud vznikne o psychické způsobilosti vychovatele pochybnost (Zákon č. 109/2002 Sb.). To svědčí o velké psychické náročnosti této profese a slouží jako prevence k tomu, aby děti v dětských domovech vychovávaly pouze zralé a zdravé osobnosti.

Předpoklady a očekávání týkající se osobnosti a vlastností vychovatele můžeme rozdělit do šesti kategorií, a to z pohledu jednotlivých skupin lidí, které tyto nároky vznášejí. Ředitel dětského domova očekává, že vychovatel bude plnit všechny jejich požadavky a zastupovat veškeré oblasti práce s dětmi. Zřizovatel zařízení si může přát vychovatele bez vysokoškolského vzdělání, aby mu mohl dát nižší plat. Ostatní personál si podobně jako vedení představuje, že vychovatel bude flexibilní, univerzálně použitelný a vždy v pohotovosti. Děti chtějí především vychovatele, který je dokáže zaujmout, stane se pro ně oporou a budou se s ním cítit bezpečně (Škoviera, 2007).

Dalšími očekáváními klientů od osobnosti vychovatele se zabýval Stankowski (2004). Vychovatel by měl být spravedlivý a pro děti ochráncem, měl by být klidný, chápat a shovívavý, ale i důsledný a tvrdý. Také by měl být moudrý, vzbuzovat důvěru a být veselý a sympatický. Kromě toho bývá pro klienty důležité, aby měl spoustu zájmů

i dovedností, a navíc byl sportovně založený. Tyto požadavky však představují ideál a žádný člověk zřejmě nedokáže všechny tyto představy naplnit.

U páté skupiny lidí, a to rodičů dětí, pak jejich představa vychovatele záleží na jejich postoji k umístění jejich dítěte do zařízení. Nároky však často bývají také velmi vysoké. A v neposlední řadě jsou to samotní vychovatelé, kteří na sebe kladou nároky. Chtějí realizovat své vize a využít svůj potenciál, chtějí být tvořiví a děti vychovávat co nejlépe, ne pouze mechanicky plnit úkoly (Škoviera, 2007).

Výchovná činnost totiž tvoří těžiště náplně práce vychovatelů. Zahrnuje zájmové a volnočasové aktivity, rozvoj sociálních kompetencí dětí, také vzdělávací aktivity, ať už jako příprava do školy, tak jako prevence rizikového chování. Dále vychovatel vykonává činnosti terapeutické a reedukační. A nesmíme opomenout ani na režimové terapie a komunitní aktivity v rámci hodnotících a reflexních skupin (Dosoudil in: Žufníček, Pacnerová a Zelenda Kupcová, 2012).

Kromě výchovy ale vychovatel o děti také pečuje, zajišťuje jejich základní potřeby. Stará se též o bezpečnost dětí a musí umět mapovat rizika a odhalovat a správně řešit patologické chování. Jeho náplní práce navíc není jen přímá práce s klienty, ale také administrativa, která u pedagogů nebývá oblíbená. Ta spočívá například v evidování vydaných školních pomůcek dětem nebo ve psaní správ a záznamů sloužících jako podklady pro další pracovníky. Mimo tyto činnosti nesmí vychovatel zapomínat ani na svůj vlastní rozvoj. Měl by se dále vzdělávat a aktivně vyhledávat možnosti ke zdokonalování svých kompetencí (Dosoudil in: Žufníček, Pacnerová a Zelenda Kupcová, 2012).

Spousta různorodých aktivit, které vychovatel v rámci své práce v dětském domově realizuje, a situací, které zažívá a musí zvládat řešit, vytváří z jeho profese opravdu náročné, ale smysluplné poslání. Bez nich by dětské domovy jednoduše nefungovaly.

V této kapitole jsem popsala, jak v současné době probíhá výchova dětí v dětských domovech. Charakterizovala jsem dětské domovy obecně a následně se věnovala především dětem, které v nich vyrůstají. Zabývala jsem se důvody pro umístění dětí do dětského domova, dětskými potřebami, právy i povinnostmi. A taktéž jsem nastínila, jak probíhá ukončení ústavní výchovy a jaké mají děti možnosti pomoci po odchodu z domova. V poslední části kapitoly jsem pak charakterizovala roli vychovatele v dětském domově, předpoklady k vykonávání této profese a jejich náplň práce.

3 Motivace ke studiu

Motivace je důležitým prvkem vzdělávání a přípravy na povolání. Pokud ji člověk postrádá, bývá pro něj jakákoliv činnost zbytečná, a často se tak ani nepřinutí se jí věnovat. Studium a práce jsou ale zásadní součástí našeho života. A tak je třeba děti ke studiu vést a motivovat. V této kapitole nejprve vysvětluji pojem motivace a následně se věnuji podstatě motivace při vzdělávání, faktorům, které motivaci ovlivňují, a možnostem, jak mohou vychovatelé v dětském domově v motivaci ke studiu dětem pomoci.

3.1 Význam motivace

Neexistuje jednotná, všemi přijímaná teorie motivace. Naopak, teorií zabývajících se příčinami lidského chování vzniklo mnoho. Například psychoanalytická, behavioristická, humanistická a řada dalších. Úvahy o nich nacházíme již u starověkých filozofů. Přesto se ale dají najít určitá zobecnění aplikovatelná v praxi. Jednoduše můžeme říci, že motivace dává lidským skutkům jejich osobitý smysl (Nakonečný, 1996).

Lidské skutky mohou mít smysl také díky jejich vlastnímu obsahu, kontextu nebo významu, který jim přisuzujeme. Motivace tak není jediným faktorem, který jim dává smysl, ale může být podle mého názoru považována za důležitý aspekt v našem vnímání a hodnocení činností.

Motivaci lze definovat také jako nadšení něco dělat. V podstatě je důvodem, proč se chováme určitým způsobem. Ve vzdělávání motivace pomáhá dětem a dospívajícím stanovovat si cíle, soustředit se na ně, a nakonec jich i dosáhnout. Proto je tak důležitá. Představuje sílu, která děti žene dopředu i přes výzvy a překážky. Pokud je dítě motivované, stává se také energickým a inovativním a vidí smysl v tom, co se učí (Hawthorne, 2021).

V případě, že má jedinec potřebu a snahu dosáhnout určitého cíle, mluvíme o motivaci výkonové. Psychologové dále rozlišují ještě motivaci vnější a vnitřní. Vnější motivaci vytváří působení jiných subjektů na jedince, například rodičů, učitelů nebo vychovatelů, a i další okolní podněty. Jedincovu vnitřní motivaci pak představují jeho vlastnosti. Taktéž to, jak vnímá sám sebe, jaké má osobní hodnoty, přání a cíle. Tyto dva druhy motivace společně se pak projevují právě jako motivace výkonová (Průcha, 2020).

„Rozvoj výkonové motivace a její kultivace je podstatnou součástí zralé osobnosti, mající mimo jiné velký dopad právě na kvalitu učebních procesů, životní aspirace

a autoregulační zdatnosti především při realizaci cílů a překonávání překážek.“
(Pavelková, 2002, s. 26)

Ve vzdělávání a dosahování úspěchů má tak motivace své nezastupitelné místo. Bez ní děti jednoduše postrádají v učení smysl a nechápou, proč by se měly vzdělávat. Kvůli tomu nezvládají dokončit studium a mizí jim šance najít si dobré zaměstnání. Proto je velmi důležité, abychom děti dokázali účinně motivovat tak, aby se u nich rozvíjela touha učit se a dosahovat úspěchů, které jim umožní plnit své životní cíle.

3.2 Motivace u dětí z dětského domova

Pro děti z dětského domova může být hledání motivace, vzhledem k jejich životní situaci a prožitým událostem, mnohem složitější než pro ty, které vyrůstají se svými rodiči. Vychovatelé by proto měli aktivně vytvářet podmínky, ve kterých se děti mohou cítit úspěšné, získávají zpětnou vazbu za své úspěchy a učí se ze svých chyb.

Soubor motivů, příčin lidského chování, se vytváří v průběhu života. Chování směřující k cíli tak kromě emocí ovlivňuje také naše minulost a získané zkušenosti (Sigmund, Kvintová a Šafář, 2014). A to může být jedním z důvodů, proč u dětí z dětského domova pozorujeme často nižší motivaci k profesní přípravě než u dětí žijících s rodiči. Zatímco děti, které vyrůstají v rodině, vidí své rodiče pravidelně pracovat a berou to tak jako běžnou součást života, některým dětem z dětského domova tyto zkušenosti chybí.

Dalším důvodem mohou být také nenaplněvané dětské potřeby. Ty totiž patří k nejdůležitějším druhům motivů a jejich neuspokojení vede k frustraci nebo deprivaci (Sigmund, Kvintová a Šafář, 2014). Ve fungující rodině s jedním nebo několika málo dětmi není problém základní potřeby dětí uspokojit, a tyto děti se tak mohou soustředit i na potřeby vyšší, jako je například seberealizace. Pokud ale rodina neplní správně svou funkci a nedává dítěti to, co potřebuje, vyšší potřeby a motivy nejsou pro dítě důležité.

Nemotivovanost dítěte může mít i mnoho dalších příčin. V některých případech například pramení z nedůvěry ve vlastní schopnosti. Jindy dítě nevěří navrhovaným postupům a je předem přesvědčeno o svém budoucím neúspěchu. Pokud činnost vyžaduje velké úsilí a od začátku je zřejmé, že bude velmi namáhavá, dítě nemá chuť ji ani vyzkoušet. Kromě toho může demotivace vyplývat také z obecného přesvědčení, že snaha nemá na dokončení úkolů vliv (Pavelková, 2002).

Myslím si, že vychovatelé by proto měli dětem pomáhat s nastavením reálných, ale zároveň motivujících cílů a podporovat je v jejich dosahování.

V dětském domově, kde žije společně více dětí s často složitou a náročnou minulostí, také není jednoduché uspokojovat veškeré jejich potřeby. A po odchodu do samostatného života orientace mladých lidí opět směřuje k základním potřebám, jako je zajištění obživy či bydlení. Vzdělání pro ně proto nemusí být prvořadé. I tak jim ale vychovatelé mohou s motivací ke studiu pomoci. Jak?

V první řadě musí vychovatelé pracovat sami na sobě. Proto, abychom děti motivovali k výkonu, potřebujeme nejprve vyvinout velkou snahu my. Pokud nás to ale neodradí, pomůžeme dítěti najít hnací motor, který už si následně bude ovládat samo.

Na začátku práce s dítětem bychom si měli uvědomit, že každé dítě je jiné, a podle toho s ním musíme pracovat. I s velkým úsilím motivovat dítě ke zlepšení bude práce zbytečná a výsledek jen dočasný, pokud se nebudeme zabývat historií dítěte a jeho specifickými potřebami (Janišová, Grimmich a Mrštík, 2016).

S tím je spojeno i uznání vychovatele, jak popisuje Hawthorne (2021). Je na nás, abychom dětem zajistili brzký a častý úspěch, a zvyšovali tak sebevědomí dospívajícího. Díky uznání za svoje úspěchy získává dítě větší sebevědomí, sebeúctu a pocit vlastní hodnoty.

Z toho důvodu bychom měli dětem dávat takové úkoly, u kterých uvidí šanci k jejich dokončení. Neměly by to být úkoly příliš složité, aby dítě nemělo pocit, že je nemá šanci zvládnout. Zároveň ale musí být dostatečně zajímavé a náročné na to, aby si je dítě chtělo vyzkoušet a mělo z jejich zvládnutí radost. Dokončením úkolu si získá dítě jistotu a víru v samo sebe a své schopnosti a postupně získá motivaci k řešení dalších úloh.

Aby bylo dítě motivované k práci, musíme u něj navíc rozvinout růstové myšlení. Děti s fixním myšlením jsou zaseknuty v přítomnosti. Nedokážou přijmout jakékoliv selhání a bez okamžitého projevu uznání se hroučí. Na druhou stranu děti s růstovým nastavením myslí se stále rozvíjejí a zdokonalují. Nejsou zdrceny špatným hodnocením, vidí ho naopak jako výzvu, kterou promění v zážitek a využijí pro svůj další růst. Abychom u dětí toto myšlení rozvinuli, musíme je chválit za proces, za snahu. Hodnocení jejich inteligence nebo talentu je může učinit zranitelnými (Hawthorne, 2021).

Celkově je podle mého názoru důležité dbát na to, jak s dítětem komunikujeme. I když si to nemusíme uvědomovat, jediná nemístná poznámka může dospívajícího jedince významně ovlivnit.

Během dospívání děti prochází řadou změn, jež v nich mohou vyvolat nejistotu. Tu mohou maskovat různě, v každém případě je ale důležité dát jim najevo náš respekt,

dokázat je vyslechnout a nabídnout jim radu. V případě, že uděláme chybu, musíme ji umět přiznat. Během komunikace s dospívajícím bychom měli mít vždy jasně stanovené hranice (Brůžková, Hofschneiderová, Hanzlíková a Vítová, 2015). S nastavením hranic může souviset i rutina, která je pro děti také důležitá. Díky rutině dítě ví, co se od něj očekává a zmírňuje se tak jeho nejistota a úzkost (Hawthorne, 2021).

Rutina tak pomáhá dětem mimo jiné i rozvíjet svou samostatnost a zodpovědnost. Když se děti naučí pravidelně vykonávat určité úkoly a plnit své povinnosti, mohou si získat větší důvěru v sebe sama a zlepšit své sebevědomí. Například, když se dítě naučí pravidelně uklízet svůj pokoj nebo si organizovat svou školní práci, může se cítit nezávislejší a schopnější.

Pro motivování ke zlepšování musí dítě disponovat také znalostmi ohledně svých možností. Musíme se proto ujistit, že děti rozumí tomu, jak se mohou zlepšit, ví, kde udělaly dříve chybu a jak ji mohou napravit. A jestliže najdeme způsob, jak učení vztáhnout k praktickému životu, dáme dítěti šanci mít pocit, že při práci dělá něco hodnotného a smysluplného. A to mu v budování motivace též velmi pomůže (Hawthorne, 2021).

A v neposlední řadě potřebujeme pro motivování dětí ke vzdělávání a profesní přípravě také dostatek informací, které dětem následně musíme předat. Děti by měly znát spektrum profesí, mít možnost se s ním blíže seznámit a vyzkoušet si některé činnosti. Bez těchto příležitostí si nemohou vybrat profesi, která by jim dávala smysl, a nemohou tak být motivované k přípravě na ni.

A pokud již projeví nějaký zájem, měli bychom ho respektovat a podporovat. Spoluúčast dítěte na rozhodování o své budoucnosti patří též mezi významné zážitky podporující motivaci (Janišová, Grimmich a Mrštík, 2016).

Motivace dětí, včetně motivace ke studiu a profesní přípravě, by mělo být podle mého názoru jedním z ústředních témat přípravy vychovatelů na jejich působení v dětském domově. Děti, které tam vyrůstají, přicházejí z různých prostředí a mnohdy po tom, co již v životě prožily, nemají sílu posouvat se dál. Nechtějí studovat a učit se novým věcem, které jim v daném okamžiku nepřinášejí žádný užitek. Nicméně to, jakým způsobem se budou vzdělávat, s největší pravděpodobností ovlivní celý jejich budoucí život. A tak je především na vychovatelích, aby děti dokázali podněcovat k výkonům a nenechali je stát na jednom místě. I z tohoto důvodu jsem se rozhodla se tomuto tématu věnovat.

4 **Problematika vzdělávání u dětí z dětského domova**

Tato kapitola volně navazuje na kapitolu předchozí. Jak upozorňuje například Cameron a Maginn (2012), školní prospěch dětí vyrůstajících v ústavní péči bývá slabý. Proto se zde snažím vysvětlit, čím je vzdělávání dětí v náhradní péči specifické a proč bývá složité děti z dětského domova motivovat ke studiu a přípravě na povolání. Důvodů totiž může být více.

Na základě již provedených výzkumných šetření z posledních let se tak snažím tuto problematiku popsat a přiblížit teorii mé diplomové práce více praxi, propojit ji s částí empirickou a představit realitu motivace dětí z dětských domovů ke vzdělávání.

4.1 *Faktory ovlivňující vzdělávací výsledky dětí z DD*

V České republice mají děti po dokončení povinné školní docházky na výběr několik typů škol, na kterých se mohou dále vzdělávat. Jedná se o gymnázium, střední odborné školy a střední odborná učiliště, dále mohou pokračovat na konzervatoř, jazykovou školu nebo vyšší odbornou školu a v neposlední řadě také na vysokou školu.

Děti z dětských domovů ale nemusí mít vždy možnost výběru. Stává se totiž, že je dětské domovy vysílají studovat ty školy, které jsou pro ně dostupnější z finančního nebo logistického hlediska. Tudíž i přesto, že má dítě vybraný studijní obor, kterému by se chtělo věnovat, dětský domov to v mnohých případech neumožní, a dítě si tak musí udělat výuční list ve škole, která je nejbližší domovu a kam také dochází většina ostatních dětí z domova (Mynaříková, 2022). Kvůli tomu pak tyto děti ztrácí šanci dosáhnout vyššího vzdělání.

Rozhodnutí dětského domova však není zcela jedinou příčinou, proč děti nedosahují tak vysokého vzdělání, jako jejich vrstevníci z běžných rodin. Analýze vzdělávacího procesu dětí z dětského domova a míře jeho úspěšnosti se ve své diplomové práci věnovala Krátká (2017). Kromě nejvyššího vzdělání, kterého mladí lidé vyrůstající v dětském domově dosahují, a následnému uplatnění na trhu práce, se autorka věnovala i motivaci dětí ke studiu. Metodou strukturovaného rozhovoru s 20 respondenty, kteří v dětství žili v dětském domově, zjistila, že tito lidé jsou nejčastěji absolventy středního odborného učiliště. Důvodem, proč obvykle nedosahují vyššího vzdělání, je kromě genetických dispozic také nedostatečná motivace dítěte a nestimulující okolí.

Především biologické rodiny neprojevují snahu děti ke studiu motivovat. Dětské domovy ale na druhou stranu dle výsledků tohoto výzkumu ke vzdělávání spíše motivují a vychovatelé dbají na řádnou přípravu dětí do školy (Krátká, 2017).

Tomuto zjištění ale odporují výsledky novějšího šetření. To provedla Krátká (2022) v rámci své rigorózní práce. Tentokrát byly respondenty děti, které v současné době v dětském domově žijí a vzdělávají se na základní škole. Bylo zjištěno, že děti z dětského domova se do výuky začleňují s obtížemi a vychovatelé se jim s tímto problémem nesnaží pomoci. Navíc ani nekontrolují, zda se děti připravují na vyučování, a zaměřují se především na dění v dětském domově.

Přestože ve výše zmíněných výzkumech byly využity kvalitativní metody sběru dat, a výsledky tak nejsou zobecnitelné na celou populaci, napovídá nám to, že v některých dětských domovech situace není zcela pozitivní a přípravě na budoucí povolání dětí se nevěnuje dostatečná pozornost. Není tomu tak ale vždy a často naopak není vina na straně dětského domova.

Cameron a Maginn (2012) upozorňují ještě na několik dalších faktorů, jež mohou negativně ovlivňovat školní prospěch dětí v ústavní péči. Kromě nízkých očekávání učitelů nebo vychovatelů či nepříznivých podmínek pro studium uvádí také narušení školní docházky dítěte kvůli jeho přemístování do různých zařízení.

Děti, které vyrůstají v náhradní péči, navíc mohou svět považovat za nepřátelské místo, na kterém se snaží hlavně přežít. Vzdělání tak pro ně bývá až poslední věc, na kterou pomýšlí. Až jakmile získají pomoc a naučí se zvládat emoční problémy, jsou schopni pocíťovat sounáležitost a mohou začít vnímat svět jako něco, co je baví a přináší jim spoustu příležitostí ke zkoumání (Cameron a Maginn, 2012).

„Vina bývá dávana prostředí, ze kterého děti přicházejí do dětského domova, protože v primární rodině děti často zažívaly zanedbávání, týrání, nedostatek zájmu a vzdělávání dětí nebylo v rodině vnímáno jako důležité. Děti tak do domova přicházejí již s různými deficity ve znalostech a dovednostech potřebných k absolvování formálního vzdělávání a ty se odrážejí ve špatném studijním prospěchu dále snižujícím motivaci dětí vzdělávat se.“ (Mynaříková, 2022, s. 20)

S tím souvisí také biologické faktory, životospráva matky během těhotenství, zdravotní péče, kterou má dítě během vývoje k dispozici, i všeobecné životní podmínky. To vše má vliv na rozvoj inteligence a dalších schopností důležitých pro vzdělávání (Říčan, 2007). Průcha (2020) navíc upozorňuje také na odlišnosti ve výchovných stylech

a vliv postojů rodičů ke škole a k učitelům, jež mají též zásadní vliv na to, jak dítě ke vzdělávání přistupuje.

Na člověka jako společenskou bytost jednoduše působí sociální a kulturní prostředí, ve kterém žije. Vztah k hodnotám se odvíjí od toho, jaké instituce navštěvuje nebo jaké zvyky a obyčeje dodržují v rodině (Nakonečný, 1996). Nízká motivace a negativní postoj ke vzdělávání tak mohou být zakořeněny hluboko v osobnosti dítěte a nemusí být vůbec snadné je změnit.

Vlach (2017) ve svém článku popisuje kvalitativní šetření zjišťující školní úspěšnost v sekundárním a terciárním vzdělávání u klientů dětského domova a porovnává pohledy dětí a vychovatelů na tuto skutečnost. Mezi hlavní zjištění tohoto výzkumu patří fakt, že dítě, které je do dětského domova umístěno v mladším věku, si jednodušeji vytvoří pozitivní vztah s vychovatelem, a tím i s ostatními autoritami. Negativním aspektem působícím na vzdělávání dítěte je vliv biologické rodiny. Děti, které se svou rodinou neudržují vztah, dosahují lepších studijních výsledků než ty, které jsou s ní stále v kontaktu.

Na konci této podkapitoly bych ráda zmínila ještě jeden výzkum, který souvisí s tématem této práce. Marion a Mann-Feder (2020) zjistily, že vzdělávací úspěchy mládeže v ústavní péči jsou ovlivněny především nedostatkem motivace. Ta bývá podle dětí způsobena tím, že se cítí izolovány a nemají příliš možností socializace s ostatními. Některé děti také uvedly, že jejich nízká motivace ústí z nedostatku smyslu a neužitečnosti některých předmětů. Škola by jim podle jejich názoru měla hlavně zajistit dobrou práci. Sociální pracovníci pak přičítali nedostatek motivace dospívajících také kumulaci obtíží a jejich dřívějším neúspěchům ve škole.

4.2 Role vychovatele při vzdělávání dětí z DD

Role vychovatele ve vzdělávání dítěte z dětského domova se ve své diplomové práci věnovala Matějková (2012). V rámci svého výzkumu provedla rozhovory s dětmi i vychovateli z dětského domova, během kterých autorka zjišťovala, jaký mají vychovatelé na děti vliv a jak je při vzdělávání motivují a podporují. Z rozhovorů se dozvěděla, že se vychovatelé snaží děti motivovat a pravidelně jim pomáhají s přípravou do školy, neboť je pro ně vzdělání dětí důležité. K motivaci často využívají odměn, například dáreků, a trestů, jako je zákaz televize nebo počítače.

Děti spatřují velký význam v přátelském vztahu s vychovatelem, vzájemné důvěře, empatii a prostoru pro svobodné rozhodování. To si ale vychovatelé neuvědomují a nesnaží se proto s jejich vztahem a svobodou dítěte pracovat. Naopak kladou důraz na svou systematickou pedagogickou práci. Pro mou diplomovou práci shledávám podstatné také zjištění, že vychovatelé nevěnují dostatečnou pozornost cílevědomé a záměrné reflexi motivování dětí (Vlach, 2017).

Vychovatelům by ke zlepšení motivace dětí mohl pomoci například motivační rozhovor. Výsledky školení vychovatelů a jeho vliv na motivování dětí zkoumali ve své studii Eenshuistra, Harder a Knorth (2021). V rámci tohoto šetření vychovatelé podstoupili školení o motivačních rozhovorech a po jeho ukončení byli schopni u dospívajících vyvolat více rozhovorů o změně, a motivovat je tak k určitému chování. Tento výzkum nám navíc připomíná důležitou věc. Vnější motivace není vždy účinná, a pokud chceme dosáhnout změny v chování dospívajícího a motivovat ho, aby se chtěl vzdělávat a připravovat na své budoucí povolání, musíme se zaměřit na motivaci vnitřní. A ta, jak z výsledků výzkumu vyplývá, je mnohem složitější. Aby ji vychovatelé dokázali u dětí vyvolat, potřebovali by dlouhodobý a intenzivní výcvik.

Existují ale i další metody, jak děti motivovat ke studiu a pomáhat jim zlepšovat jejich vzdělávací výsledky. Pražáková (2022) se ve svém výzkumu zabývala mimo jiné možnostmi zlepšování kognitivní oblasti wellbeingu. To podle mého názoru s motivací úzce souvisí. Zjistila, že vychovatelé kladou důraz především na upřímnou a otevřenou komunikaci. Zároveň se vychovatelům při rozvoji kognitivní stránky dětí osvědčila společná práce a aktivity, během kterých vychovatel věnuje dítěti svůj čas a společně s ním něco tvoří. V neposlední řadě vychovatelům přináší dobré výsledky také metoda sdílení svých vlastních zkušeností, kterými se děti mohou inspirovat.

Již provedené výzkumy naznačují, že motivace dětí z dětských domovů ke vzdělávání není příliš vysoká a někteří vychovatelé se na tento problém dostatečně nezaměřují, nebo neví, jak ho řešit. Dokázat někoho účinně motivovat je totiž opravdu náročné a vyžaduje mnoho úsilí. Zároveň to ale patří k výchově dětí a vychovatelé v dětských domovech by tak neměli na tuto úlohu zapomínat. A pokud si s ní nevědí rady, měli by se na ni soustředit ještě více.

Někdy dítěti stačí k vyšší motivaci pouze pocit, že někam patří. Mladým lidem může chybět pocit sounáležitosti s nějakou skupinou či organizací, připadá jim, že nepatří do místa, kde žijí. A mohou se tak snadněji přidat k nějakému gangu, který tuto potřebu

naplní. Pokud je o dítě ve škole a v dětském domově pečováno, dítě se cítí být součástí prostředí, a výskyt patologického chování se stává méně pravděpodobným. Jindy můžeme dítěti pomoci tím, že s ním odhalíme jeho silné stránky a ukážeme mu, jak je může využít v praktickém životě. A také bychom měli dítěti vysvětlit, že pokud mu něco nejde, neznamená to, že to tak zůstane napořád, ale že se může zlepšit. Nesmíme nechat dítě nebo jeho okolí, aby ho ovlivňovalo svými negativními očekáváními (Cameron a Maginn, 2012).

Je zřejmé, že vzdělávání dětí z dětského domova je komplexní problém závislý na mnoha faktorech. Aby se děti chtěly učit a připravovat na povolání, potřebují k tomu stabilní a podnětné zázemí naplňující jejich potřeby, podporu lidí kolem sebe a také určité biologické předpoklady. Vychovatelé nemohou ovlivnit veškeré tyto aspekty, i tak ale mají velkou šanci dětem pomoci změnit jejich pohled na svět a motivovat je k dosahování lepších výsledků.

EMPIRICKÁ ČÁST

5 Výzkumné šetření

V této kapitole nejprve představuji celý výzkum, jeho cíl spolu s předem stanoveným výzkumným problémem a výzkumnými otázkami, dále metodu sběru dat, popisuji výzkumný vzorek a objasňuji, jak celý výzkum probíhal. Následuje vyhodnocení a interpretace získaných dat. A na konci kapitoly je pak také shrnutí výsledků výzkumného šetření.

5.1 Charakteristika šetření

5.1.1 Cíl výzkumu, výzkumný problém, výzkumné otázky

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jak vychovatelé v dětském domově ovlivňují motivaci dětí ke studiu a profesní přípravě. Mojí snahou bylo získat co nejvíce informací o tomto tématu, a lépe tak porozumět procesu výchovy v dětských domovech. Chtěla jsem získat poznatky o tom, jak jsou děti z dětských domovů motivované ke studiu, jak se připravují do školy a jak probíhá výběr jejich budoucího povolání. Zaměřila jsem se především na to, jaký mají na tuto problematiku názor vychovatelé a co dělají pro to, aby dětem pomohli úspěšně nastoupit na trh práce.

Výzkumný problém byl stanoven takto: Vliv vychovatelů na motivaci dětí z dětského domova ke vzdělávání a profesní přípravě. Dále jsem si stanovila pět výzkumných otázek, na které jsem během šetření hledala odpovědi.

- Jak se děti připravují do školy?
- Jak si děti vybírají další studium a budoucí profesi?
- Jak vychovatelé motivují děti ke vzdělávání a přípravě na povolání?
- Jaké faktory podle vychovatelů ovlivňují motivaci dětí ke vzdělávání?
- Procházejí vychovatelé kurzy zaměřenými na oblast motivace?

První a druhá otázka se zaměřuje především na děti. Jedná se o průzkum situace, jak probíhá příprava dětí z dětských domovů do školy a na budoucí povolání. Třetí otázka se již orientuje konkrétně na vychovatele a na jejich metody práce používané v rámci motivace dětí k učení a výběru povolání. Čtvrtá otázka se ptá na názor vychovatelů ohledně faktorů a vlivů, které hrají roli v procesu vzdělávání dítěte a jeho přípravy

na budoucí povolání, a obvykle tedy ovlivňují motivaci dětí ke vzdělávání. A poslední otázka se zaměřuje na vychovatele samotné, na to, zda se oni sami v oblasti motivace dětí vzdělávají, a snaží se tak získávat nové poznatky ke zlepšení své práce s dětmi v dětských domovech.

5.1.2 Metodologie výzkumu

Pro mé výzkumné šetření jsem si zvolila kvalitativní přístup, neboť mým záměrem bylo především do hloubky porozumět zkoumaným jevům. Jak píše Švaříček a Šed'ová (2007), kvalitativní výzkum nám umožňuje zachytit složité procesy a interakce mezi lidmi a zkoumat subjektivní postoje a zkušenosti. Můžeme se zaměřit na to, co lidé říkají a dělají v konkrétních situacích.

Pro sběr dat byla stanovena metoda polostrukturovaného online rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor je založen na předem sestaveném seznamu otázek, které slouží jako vodítko pro průběh rozhovoru (Švaříček a Šed'ová, 2007). Během rozhovoru je snazší než v dotazníku přizpůsobit se při dotazování respondentovi a jeho situaci, a respondent tak může přesněji vyjádřit svůj subjektivní názor či pohled na věc (Hendl, 2008).

Předem jsem si tedy připravila sedm hlavních otázek, které jsem následně položila všem respondentům. Ke každé otázce jsem si napsala ještě několik doplňujících otázek, které mohly, ale nemusely být v rozhovoru přímo položeny. Záviselo vždy na tom, jak rozsáhle se respondent k hlavní otázce vyjádřil. Doptávala jsem se i otázkami, které jsem neměla připravené, a to v případě, že mě nějaká odpověď zaujala nebo jsem měla pocit, že je třeba ji více rozvést.

Rozhovory byly následně přepsány. K tomu jsem využila techniku doslovné transkripce, což znamená, že jsem výpovědi respondentů přepisovala přesně tak, jak zazněly.

Pomocí techniky otevřeného kódování jsem pak přepsané rozhovory analyzovala. V rámci kódování je text rozdělen na krátké části. Jednotlivým částem se přiděluje určitý kód, tedy označení, které daný úsek textu vystihuje (Švaříček a Šed'ová, 2007).

Ke kódování jsem použila metodu, kterou Švaříček a Šed'ová (2007) označují jako metoda papír a tužka. Přímo do textu vytištěného na papíře jsem nad odpovědi respondentů tužkou dopisovala kódy označující jednotlivé části.

Všechny kódy jsem si následně přepsala a rozdělila je do několika kategorií podle jejich významu. Pro snazší orientaci a dohledávání v textu jsem si každý kód označila číslem rozhovoru a číslem řádku, na kterém se nacházel. Kategorie jsem pak přiřadila k jednotlivým výzkumným otázkám.

Celý tento proces mi pomohl vyhodnotit získaná data, detailně pracovat s texty, porovnávat výpovědi respondentů a rozkrývat významy, kterých bych si při pouhém přepsání rozhovorů nemusela všimnout. Nakonec jsem tak mohla technikou vyložení karet interpretovat získaná data.

Při technice vyložení karet „...výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů, kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá do nějakého obrazce či linky a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií.“ (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 226)

5.1.3 Výzkumný vzorek

Rozhovory byly prováděny s vychovateli z dětských domovů. Původně jsem zamýšlela realizovat rozhovory také s dětmi žijícími v dětském domově, přestože jsem ale byla předem s ředitelkou jednoho domova domluvená, nakonec rozhovory nebylo možné provést. Proto jsem se rozhodla zaměřit právě na vychovatele a jejich pohled na danou problematiku.

V následující tabulce uvádím respondenty v pořadí, ve kterém byly provedeny rozhovory. Z tabulky můžeme vyčíst pohlaví jednotlivých respondentů a kraj, ve kterém se nachází dětský domov, v němž působí. Uvádím také počet let respondenta na pozici vychovatele. Každý respondent má navíc přidělené pracovní označení, kterým je vymyšlené jméno, jenž slouží pro větší přehlednost při interpretaci výsledků.

	Pohlaví	Kraj	Počet let	Pracovní označení
Respondent č. 1	muž	Jihomoravský	3	Jan
Respondent č. 2	žena	Liberecký	6	Anna
Respondent č. 3	muž	Praha	19	Petr
Respondent č. 4	muž	Moravskoslezský	19	Tomáš
Respondent č. 5	žena	Liberecký	2	Lucie
Respondent č. 6	muž	Pardubický	13	Martin
Respondent č. 7	muž	Královéhradecký	4	Lukáš
Respondent č. 8	žena	Karlovarský	5	Veronika
Respondent č. 9	žena	Jihomoravský	3	Zuzana

Tabulka 1: Výzkumný vzorek

Celkem se tedy výzkumu účastnilo devět vychovatelů, pět mužů a čtyři ženy, z různých koutů České republiky. Každý respondent působí v jiném dětském domově. Kapacity jednotlivých dětských domovů se odlišují, všichni respondenti ale pracují primárně s jednou rodinnou skupinou o pěti až osmi dětech.

Výzkum mohla ovlivnit ochota lidí spolupracovat, neboť ne každý je otevřený spolupráci a má možnost vymezit si čas na rozhovor. Tento limit jsem si předem uvědomovala a snažila jsem se proto oslovit co největší množství vychovatelů.

Naplánováno bylo deset rozhovorů, nicméně jeden z respondentů se nakonec ze zdravotních důvodů nemohl účastnit. Proto bylo respondentů právě devět. Později se mi ozývali ještě další vychovatelé, informace zaznívající během rozhovorů se ale již opakovaly a vzorek byl tedy nasycen. Další účastníci by podle mého názoru již nepřinesli nové významné pohledy. Naopak jsem se obávala, že by se mi při vyšším počtu respondentů již nepodařilo data analyzovat do takové hloubky, jak jsem zamýšlela.

Jak jsem již zmínila, rozhovory s respondenty probíhaly online pomocí videohovoru, přičemž na začátku každého rozhovoru byli respondenti seznámeni s jejich právy a podmínkami výzkumu. Také mi odsouhlasili pořízení nahrávky a použití anonymizovaných informací v této diplomové práci.

5.2 Analýza a interpretace získaných dat

Pro přehlednost jsem tuto kapitolu rozdělila na několik částí, a to podle výzkumných otázek. Získaná data jsem tedy podle jejich významu a témat, kterým se věnují, rozdělila k jednotlivým otázkám, a snažila se tak na ně co nejpodrobněji odpovědět.

5.2.1 Jak se děti připravují do školy?

Příprava dětí do školy se v jednotlivých dětských domovech příliš neliší. Probíhá každý den odpoledne nejčastěji v nějaké společenské místnosti jako je jídelna, kde se mnohdy společně učí a píšou úkoly. Pokud dítě potřebuje na učení více klidu, má možnost využít také svého pokoje.

Všichni respondenti popisovali přípravu dětí do školy jako určitou rutinu. Po příchodu ze školy mají děti většinou chvilku času pro sebe, na odpočinek, na odreagování a případně na svačinu. Vychovatelé se pak dětí ptají, co se ve škole dělo a zda mají nějaké úkoly. Ať už děti úkoly mají, nebo ne, panuje u respondentů shoda v tom, že alespoň chvilku se děti každý den nějakým způsobem do školy připravují.

Například Lukáš popisuje, že klientům nejprve zkontroluje známky a ptá se jich, co se ve škole odehrávalo a jaká témata během vyučování řešili. Následně s nimi vypracovává úkoly, procvičuje aktuálně probíranou látku a vysvětluje to, čemu dítě nerozumí.

Anna tvrdí, že mají konkrétně vymezenou dobu, během které se všechny děti připravují do školy: „*Oficiálně je to od dvou do tří, to je vyložené, že se musej úplně všichni na baráku učit. Ale že jo, pak zase je někdo, kdo má víc úkolů nebo míň, tak ti, co maj víc úkolů, tak pak se tomu věnujou ještě večer.*“ Podle mého názoru může být takto nastavená rutina velmi efektivní, neboť se v určité době učí úplně všechny děti, a tak se navzájem nevyrušují. Zároveň to dětem přináší nějakou pravidelnost a řád. Přesně to říká také Lucie. Děti jsou na odpolední rutinu zvyklé a již tento nastavený řád dodržují přirozeně, bez toho, aby jim to někdo připomínal.

Zároveň ale Lucie zmiňuje, že to často končí tak, že děti se snaží co nejrychleji udělat všechny úkoly, aby měly opět nějaký volný čas. Zároveň jsou v dětském domově, kde Lucie pracuje, domluveni se školní družinou, že si děti úkoly vypracovávají tam. Po příchodu dětí z družiny do domova mají totiž, jak říká Lucie, v domově již jiný program. A na ten by už nezbýval čas, pokud by se děti musely jít učit. To, co ale děti v družině nestihnou, pak společně v domově dodělávají.

Lucie se v souvislosti s tím zamýšlí, že by v dětském domově mohli školní přípravu zlepšit a více na ni dbát, ale děti by měly méně volného času. Tato informace na mě působí tak, že si vychovatelka uvědomuje důležitost školy a školní přípravy, ale zároveň je pro ni určitou prioritou právě volný čas a další dětské aktivity.

Volnočasové aktivity jsou velmi důležité, mimo jiné i pro to, že se děti odreažují a mohou se pak ve škole opět soustředit. Nicméně pokud děti dostanou úkol, na který se při jeho vypracovávání nesoustředí, a snaží se ho jen rychle dokončit, stává se tento úkol, podle mého názoru, zbytečným.

Co se týká prostoru, kde se děti připravují do školy, Veronika uvádí, že děti mají v pokojích své psací stoly, ale většinou se tam učit nechtějí a využívají možnosti připravovat se s vychovatelem ve společné místnosti. Vychovatel totiž nemůže pomáhat dítěti s učením v dětském pokoji a nemít přehled o tom, co dělají ostatní.

Stejně tak to vidí i Zuzana, která práci u velkého jídelního stolu považuje za usnadnění pro ni, neboť v pokoji nemůže být se všemi. Zároveň vidí výhodu v tom, že je v jídelně více prostoru, děti si mohou sešity hezky rozložit a je to pro ně přehlednější.

K tomu přidává ale také jistou nevýhodu, která však může dětem předat i jisté dovednosti do budoucnosti: „*Samozřejmě mluvíme tam jakoby, mohlo by se říct, že ty děti jsou rušený, ale zase ty děti si musí zvyknout na ten ruch, aby se naučily pracovat i s tím prostředím.*“

Zuzana navíc uvádí, že to někdy může být chaotické, protože jsou tam všichni společně a zároveň je třeba se každému věnovat jednotlivě. K tomu má navíc na starosti i děti, které ještě nechodí do školy, a musí se jim také věnovat. A tak přemýšlí, jak přípravu dětí do školy zefektivnit.

V jiném domově pak mají místnost určenou přímo na učení. Jak tvrdí Lukáš, jedná se o pracovnu, která je vybavena psacími stoly a dalšími pomůckami potřebnými k přípravě do školy. To může být podle mého názoru výhodou oproti jídelně, neboť je to místnost uzpůsobená přímo pro učení, a děti, které se zrovna připravují do školy, nejsou rušeny ostatními. Vychovatelé to ale možná práci znesnadňuje, protože nemůže být zároveň se všemi dětmi.

Také Tomáš se s ostatními shoduje na přípravě dětí do školy ve společné místnosti, v kuchyňce s několika stoly. Děti se mohou učit samy na pokoji, ale často je potřeba vysvětlit určitou látku více dětem. A k tomu využívají právě kuchyňku.

Z výpovědí respondentů tedy vyplývá, že školní příprava probíhá většinou společně. Několik dětí se učí najednou a vychovatel je jim nápomocen, s čím potřebují. Přestože to někdy může být pro vychovatele složité, snaží se dětem se školní přípravou pomáhat. Velkou snahou vychovatelů je, podle jejich výpovědí, věnovat se každému dítěti individuálně, pokud to situace alespoň trochu umožňuje. V případě, že někdo potřebuje s přípravou do školy pomoci, vychovatelé to neberou na lehkou váhu a vymezí si čas jen pro to konkrétní dítě.

Kromě vypracovávání domácích úkolů navíc vychovatelé zařazují do programu i další aktivity, které děti rozvíjí a pomáhají jim v oblasti školních dovedností. Kupříkladu Veronika popisuje, že děti každý večer společně čtou. V šest hodin večer se všichni usadí, jak děti, které chodí do školy, tak i děti mladší, a školáci postupně předčítají.

Respondenti dbají na řádnou přípravu dětí do školy. Z jejich výpovědí je ale zřejmé, že důslednost hodně závisí na věku dítěte. Mladším dětem se věnují více, pomáhají jim s úkoly a procvičují s nimi látku. Starší děti se už více učí samy, a to především proto, že jim to tak vyhovuje. Vychovatelé se ale shodují, že i starší děti je potřeba kontrolovat a držet nad nimi pevnou ruku. Jakmile totiž získají volnost, motivace ke studiu může úplně zmizet.

To pozorují vychovatelé především v době, kdy klient dětského domova dosáhne plnoletosti. Tomáš o tom mluvil takto: *„V podstatě v dosažení zletilosti, tím končí ten nařízený pobyt v ústavním zařízení, oni tady můžou zůstat na dohodu, ale bylo hrozně případů, že prostě ne. Takže tu školu vlastně posledního půl roku ani nedodělali, protože měli osmnáct a prostě odešli.“*

Stejně tak Veronika má podobné zkušenosti: *„Když je jim osmnáct let, tak oni odchází. A jakmile odejdou, tak přestanou mít ten meč nad sebou, když to takhle řeknu, a přestávají do té školy chodit. Takže i když je ve třetíku, v půlce třetíku, ona to vzdá, protože prostě je doma a má tu volnost a nemusí už tam chodit, tak tam nechodí.“*

Někteří respondenti také zmiňovali, že děti žijící v současné době v dětském domově jsou líné, málo cílevědomé a nemají zájem chodit do školy. Osm z devíti vychovatelů tento problém řeší tak, že se dětem snaží domluvit, kontroluje je a věnuje jim více času, aby je motivovali splnit si své školní povinnosti.

Jediný respondent, Petr, na to má jiný pohled. Tento vychovatel má ve své rodinné skupině pouze starší, dospívající děti. Tyto děti nemají zájem o to, aby se s nimi vychovatel učil a pomáhal jim s úkoly. Samy se ale také nepřimějí učit a připravují se pouze na důležité zkoušky. Určitou pomoc ale potřebuje každý, a tak podle Petra v dětském domově spolupracují s různými externími organizacemi, jejichž zaměstnanci děti doučují a pomáhají jim s pochopením probírané látky.

Tato informace na mě nejprve zapůsobila poměrně negativně. Připadalo mi, že vychovatel se nechce dětem věnovat, nechá je, ať si řeknou, s čím potřebují pomoci, a on jim, jak sám řekl, vyjde vstříc a tuto pomoc jim zprostředkuje. On sám si na ně ale čas neudělá. Po opětovném pročítání mi to ale začalo dávat větší smysl.

Vzhledem k tomu, že děti nemají zájem o pomoc vychovatele, je rozumnější zařídit pomoc od někoho mimo dětský domov, než dětem něco nutit. Vstup cizí osoby k dítěti s cílem poskytnout doučování přináší podle mého názoru výhodu větší autority, což může vést ke zvýšené motivaci a větší ochotě se učit. Dítě může mít tendenci se více soustředit a projevit o doučování větší zájem.

5.2.2 Jak si děti vybírají další studium a budoucí profesi?

Na úvod k této otázce bych ráda zmínila, jakého nejvyššího vzdělání obvykle děti z dětských domovů, ve kterých působí respondenti, dosahují. Proč tomu tak podle

respondentů je, jak probíhá výběr dalšího studia a povolání a co může rozhodování dítěte ovlivňovat, popíšu následně.

Podle respondentů klienti dětských domovů nejčastěji studují učební obory a své vzdělání dokončují získáním výučního listu. Často v rozhovorech zaznívaly profese jako cukrář, kuchař nebo číšník, pečovatel či automechanik.

S výučním listem odchází z domova i většina klientů Lukáše. Ten ale na druhou stranu ve své výpovědi poukazuje na to, že tomu tak nemusí být vždy. Aktuálně prý jeden z chlapců z jeho rodinné skupiny studuje čtvrtým rokem maturitní obor a pravděpodobně se tak stane prvním úspěšným absolventem oboru s maturitou z tohoto dětského domova.

Některé děti jsou navíc natolik motivované, že se po dokončení studia jednoho oboru rozhodnou studovat ještě další. Bývají to případy, které nemají rodinu a neví, kam by po odchodu z dětského domova šly, a tak pokračují ve studiu a zůstávají v domově i nadále. Díky tomu pak ale mají více možností pracovního uplatnění.

Není tedy pravidlem, že děti z dětského domova postrádají motivaci k učení a výběru povolání. Mnohdy ale musí být vychovatelé ti, kdo začne výběr jejich dalšího studia řešit, protože děti samy této otázce nevěnují pozornost. Proto, jak říkají respondenti, iniciativní bývají spíše oni.

„Je to o tom, že mnohdy ty děcka vůbec jako neřeší, nějak jako zájem tam není. Spíš my musíme za nima chodit...“ říká Jan a dodává, že přibližně dva roky před odevzdáváním přihlášek se děti začíná ptát, co by chtěly dělat a co by je bavilo.

Lukáš a Veronika tvrdí, že s dětmi o dalším studiu začínají mluvit v předstihu přibližně jednoho roku. Stejně jako Jan se i ostatní respondenti zaměřují v diskusi s dítětem především na to, co by samotné dítě chtělo. Iniciativu k výběru povolání dítěte musí tedy většinou projevit vychovatelé, dávají dětem ale dostatečné množství času k tomu, aby se ony samy mohly nad svou budoucností zamyslet a uvědomit si své přednosti a zájmy.

Výběr povolání je pro dítě velmi důležitým krokem směrem k jeho budoucnosti. Podpora zájmu dítěte patří ke klíčovým aspektům, které je nutné brát v tomto procesu v potaz. To si vychovatelé uvědomují a sami říkají, že výběr povolání nechávají primárně na dítěti samotném. Zájem a názor dítěte staví na první místo všech devět respondentů.

Jan tvrdí, že děti mají nereálné představy, protože chtějí být například programátory, neboť rády hrají počítačové hry. Jan se jim proto snaží pomoci vytvořit si lepší obrázek a radí jim, aby se jely podívat na den otevřených dveří do školy, kterou si vybraly, udělaly si na ni svůj názor a rozhodly se, zda je to opravdu to, co chtějí studovat.

Zkušenost Anny je také zajímavá, neboť jeden z jejích klientů, který je podle ní velmi inteligentní, se rozhodl vyučit se automechanikem: „*Máme tam třeba kluka, kterej je opravdu chytrej, máme fakt i inteligenční testy, všechno s nim hotový a je na vysoký úrovni. A přesto chce dělat automechanika. A jako umožníme mu to, že jo. Je v osmý třídě, takže ještě má ten rok čas, ale zatím ho baví se šťourat v autech a v elektronice, takže jako když si to vybere, tak může jít i na to. Jako není to tam vyloženě daný, že my bysme řekli, seš chytrá, jdeš tam, ty to nezvládneš, jdeš tam. To ne.*“

Petr hovoří o tom, že pokud dítě ví, co chce dělat, tak si na základě toho vybere školu. A v případě, že dítě vůbec neví, poradí mu vychovatel, a to podle jeho zkušeností s dítětem z minulosti, na základě poznání jeho vlastností a dovedností.

Někdy vychovatelé přistupují k výběru povolání dítěte více systematicky. Jak říká Tomáš, spolu s dítětem nejprve projde možnosti škol, které jsou na výběr, a společně vyberou obory související s tím, co dítě baví, a zavrhnou možnosti, které dítě vůbec dělat nechce. Prvním krokem se tedy stává opět zájem dítěte.

Také Lucie nechává výběr školy především na dítěti. Tvrdí, že s nimi jezdí navštěvovat střední školy a učiliště a že názor dítěte je jedním z nejdůležitějších kritérií. S dětmi se o výběru povolání snaží mluvit s velkým předstihem, ale intenzivně začínají další studium řešit kolem třináctého nebo čtrnáctého roku života dítěte, kdy už podle Lucie dítě začíná zjišťovat, co ho baví.

Stejně tak i Martin vypovídá, že výběr školy záleží především na vůli dětí. A ani Lukáš není výjimkou a zájem dítěte považuje za velmi důležitý: „*Prvním na řadě je vždycky vlastně přání dítěte. Co by vlastně chtělo, čím by se chtělo vyučit, popřípadě jakou střední školu by si vybíralo. Takže jako to necháváme samozřejmě na těch dětech.*“ K tomu dodává, že se snaží dítěti poradit, co by bylo podle jeho názoru pro dítě vhodné, ale konečné rozhodnutí nechává vždy na dítěti samotném. Později během rozhovoru také doplňuje, že vyjádřit se k plánování vlastní budoucnosti patří k právům dětí a že toto právo má významné místo ve školním vzdělávacím programu dětského domova, kde Lukáš působí.

Pokud existuje více možností škol, ze kterých si dítě může vybrat, nechává i Veronika dítě rozhodnout, kde by chtělo studovat. A nakonec i Zuzana říká, že i přesto, že se snaží výběr povolání korigovat podle schopností dítěte a v některých případech cítí potřebu nastavit určité hranice, na zájmech a přáních dítěte jí záleží, snaží se ho v nich proto podporovat.

Jak jsem již zmiňovala, Petr mluví o spolupráci s externími organizacemi za účelem doučování dětí. Lidé, kteří za dětmi přicházejí zvenčí, nemusí být navíc podle respondentova názoru prospěšní jen pro přípravu dítěte do školy. Noví lidé mohou přinášet nové myšlenky a informace, a inspirovat tak dítě například i k výběru povolání, které by je samotné ani nenapadlo.

Jiných zdrojů informací ohledně dalšího studia děti v domově Petra prý velmi nevyužívají. Přestože mají možnost navštěvovat veletrhy středních škol, příliš tak nečiní a studijní obor si vybírají především podle svých zájmů, rad vychovatelů nebo tak, aby se vzdělávaly ve stejné škole, jako jejich kamarád.

Podle ostatních respondentů se ale děti veletrhů škol a dnů otevřených dveří účastní hojně, a tyto akce tak patří k podstatným informačním zdrojům pro rozhodování dítěte. Některé děti, jak tvrdí Anna, mají návštěvu veletrhů škol dokonce danou jako povinnost. Když si dítě později nějakou školu, případně i více škol, vybere, jezdí se společně s vychovatelem podívat ještě přímo do nich.

Kromě vlastních zájmů, poznatků vychovatelů, inspirace u kamarádů a veletrhů škol, získávají děti podstatné informace k výběru dalšího studia také ve škole, kterou navštěvují. Lukáš hovoří o tom, že děti se o možnostech vzdělávání dovídají především od vychovatelů, a pak právě také ve škole. Tam si o tom povídají s učiteli, řeší to v rámci různých předmětů a využívají i služeb kariérového poradce.

Rovněž Martin využívání spolupráce se školou potvrzuje: „*Známe učitele, ředitele na těchletěch školách, takže jsme v kontaktu i různě s výchovnejma poradcema i s těma kariérovějma, takže komunikujeme aj se školou v podstatě.*“

Školu považuje za významný zdroj poznatků o dalším vzdělávání také Zuzana, která ale na rozdíl od ostatních respondentů vidí větší vliv na rozhodování dítěte od spolužáků než od učitelů.

Pomoci s rozhodováním mohou také testy profesní orientace. Vychovatelé se ale shodují, že slouží spíše jako určité vodítko nebo inspirace, rozhodně ale není vhodné dávat na ně velký důraz. Respondenti tyto testy příliš nevyužívají.

A v neposlední řadě jsou také důležitým místem pro získání informací a zkušeností, zásadních pro výběr povolání, samotné firmy. Příležitost skutečně si určitou pozici vyzkoušet by se, podle mého názoru, mohla řadit k těm nejdůležitějším zážitkům, které dítěti ve výběru dalšího studia pomáhají.

Stejného názoru je i Lucie, která dává zkušenostem velkou váhu. Podle ní si děti musí profesi osahat. Pokud se dítě chce stát automechanikem, vyzkouší si nejprve s vychovatelem vyměnit kolo a olej, aby vědělo, co daná práce obnáší. Vychovatelé se podle Lucie snaží, pokud mají děti zájem, zajišťovat následně praxi i přímo ve firmách: *„A když si to můžou osahat, pokavad' chtěj, tak se jim snažíme zajistit i ve firmách praxi. Aby si to jako, aby to viděli, co ta práce bude obnášet.“*

Role vychovatelů při výběru povolání klienta je významná, neboť předávání praktických zkušeností a zajišťování praxe nejsou jediné činnosti, které vychovatelé vykonávají.

Všichni respondenti mluví o tom, že jakkoliv si přejí respektovat výběr dítěte, často musí děti v rozhodování nějakým způsobem usměrňovat. Jan vypovídá takto: *„Takže se snažíme jako je hodně korigovat v tom, v čem vidíme ten jejich talent nebo zaměření.“* Nebo Zuzana říká: *„Musíme mít nějaký hranice, musíme to trochu korigovat, ale snažíme se těm dětem jakoby, podporovat je v tom, co chtějí.“*

Další zásada, na které se shodují všichni respondenti, spočívá v nevytváření tlaku na dítě. Přestože se vychovatelé určitým způsobem pokouší dítě nasměrovat tím, podle jejich názoru, správným směrem, uvědomují si, že s nátlakem se jim to nepodaří. To popisuje kromě dalších i Petr. Ten říká, že čím větší mají děti možnost rozhodnout se nebo si něco vybrat samy, tím lépe. Protože jakmile dítě dostane něco nadiktované nebo nařízené, vytvoří si k tomu špatný vztah, někdy až odpor.

Nejen z toho důvodu používají respondenti často metodu rozhovoru či diskuse s dítětem. Tomáš tvrdí, že využívá především neformálních rozhovorů k tomu, aby klienta navnadil na výběr budoucí profese, seznámil ho s možnými obory a zjistil, co by chtěl dělat. Společně pak hledají to nejvhodnější řešení.

Stejně tak Lucie s dětmi o volbě povolání velmi mluví. Probírá s nimi jejich možnosti, zjišťuje, nad jakou profesí a proč přemýšlí. A pomocí, jak ona říká, intenzivních rozhovorů se snaží v dítěti vzbudit iniciativu a zájem o plánování budoucnosti.

S dětmi o volbě povolání diskutuje i Martin. Ten uvádí, že s dítětem vždy prodiskutuje jeho zájmy a na základě toho vybírají obor, na který se dítě bude hlásit. Uvádí také, že každé dítě má svého klíčového pracovníka. Tento pracovník má dítě na starosti, komunikuje s učiteli a individuálně s dítětem řeší různé varianty, které všechny strany považují za reálné.

V rámci rozhovorů respondenti také vyjadřují podporu dítěti v jeho schopnosti a rozhodnutí. Podpora a čas vychovatele mají jistě pro dítě při výběru povolání nemalý význam. „*Tak se ho ptám, jestli chce jet sám nebo tak. Tak většinou chce s tou tetou pochopitelně. Protože oni kolikrát jako něčemu i nerozumí, tak je fajn, že třeba je s nima ta teta, která je podpoří, je tam s nima a vysvětlí jim různé věci, který se obávaj se zeptat třeba těch jejich učitelů budoucích. Je to lepší, je to taková podpora v podstatě,*“ popisuje Martin podstatu podpory dítěte vychovatelem na příkladu návštěvy dne otevřených dveří v nějaké škole.

A co dalšího má podle vychovatelů vliv na rozhodování dítěte při výběru střední školy? Pozitivně mohou dítě ovlivňovat jeho starší kamarádi, kteří s ním žijí v dětském domově, jak zmínili Anna, Lucie, Martin a Zuzana. Anna popisuje, jak se jedno z dětí navštěvující devátou třídu základní školy právě připravuje na přijímací zkoušky, učí se, kreslí portfolia a podobně. To vidí dítě, které chodí do šesté třídy, a už teď se proto zajímá o kritéria, která musí splnit, aby se dostalo na školu, na kterou si přeje. A pomalu se také začíná připravovat.

Lucie také tvrdí, že mladší děti vnímají, jak ty starší posílají přihlášky, rozhodují se, často váhají a neví, jaký obor si vybrat. A díky tomu si tyto mladší děti chtějí o volbě povolání povídat a nenechávají váhání na poslední chvíli.

Někdy ale může tato inspirace u starších dětí přinášet i úskalí. O tom mluví Martin. Vypráví, že jeden z jeho klientů vystudoval určitý obor a nyní studuje další. Jeho mladší bratr by chtěl tento obor studovat také, a být tak ve škole s bratrem, ale podle Martinových slov by to nezvládl. Vychovatelé tak nyní musí řešit, co dále, a motivovat ho k výběru jiného oboru.

Vliv kamarádů z dětského domova potvrzuje i Zuzana, která tvrdí, že její klienti se mnohem více kamarádí s dětmi z domova než ze školy. Tvoří prý uzavřenou komunitu, jejíž členové na sebe podstatně působí a vzájemně se ovlivňují. Toto je podle Zuzaniny zkušenosti nejsilnější vliv na rozhodování dítěte. Jak ale vyplývá z výpovědí jiných respondentů, uzavřená komunita domova není pravidlem, děti se obvykle kamarádí a navštěvují i s dětmi z okolí. Jejich uvažování formují ale i další okolnosti.

Na děti podle respondentů silně působí jejich rodina. Přestože děti u rodičů nebydlí, bývají spolu často v kontaktu a mohou se i navštěvovat. Vychovatelé se samozřejmě snaží vztah dítěte a jeho rodičů udržovat a doufají, že se jednou bude klient moci ke své rodině

vrátit. Nicméně zkušenosti všech respondentů jsou takové, že rodiče mají na děti z dětského domova při výběru povolání spíše negativní vliv.

Dle vyjádření respondentů děti vnímají, jaké profese jejich rodiče nebo prarodiče vykonávají, že případně nepracují vůbec, a jakým způsobem žijí. A i když si děti uvědomují, že to není ideální, neustále si u rodičů ověřují, že to je přinejmenším možné. A snaha zajistit si lepší život se tak u nich vytrácí.

A pokud si dítě vybere obor a začne školu studovat, mnohdy nakonec nedostuduje z důvodu odchodu z domova ke své rodině v osmnácti letech. Stejně jako ostatní, tak i Tomáš popisuje, že rodiče bývají motivováni penězi, které děti při odchodu z domova dostávají, k tomu, aby si své děti po odchodu z domova nechali u sebe. Peníze však brzy utratí a děti rychle strhnou ke svému životnímu stylu. Děti tak často školu nedokončí, přestože jim zbývá už jen několik měsíců.

Na dítě mají jistě vliv i jeho další vztahy. O tom mluví například Martin: *„A on má ještě takovej požadavek, že nechce bejt na internátu, protože ted' je tak čerstvě zamilovanej, tak nechce bejt pryč. Tak i tohle v podstatě s nim probíráme ... Snažíme se najít v okruhu dojezdový vzdálenosti nějakou školu.“*

Martinova slova naznačují, že kvůli požadavku dítěte se mu pokouší najít školu v blízkosti, jinak by ale dítě mělo možnost studovat i na škole daleko od domova, a přes týden tedy pobývat na internátě. Respondent mi následně potvrzuje, že v současné době jeden klient na internátě pobývá a několik dalších na vzdálenější školy dojíždí. Vzdálenost školy od domova tedy nepatří k faktorům, které by dítěti bránily vzdělávat se na škole, jakou si vybere.

V některých případech je pobyt na internátě dokonce z určitých důvodů výhodnější než dojíždění, jak říká Veronika: *„My je umisťujeme na internát, protože my jsme dětský domov na vesnici, takže máme i špatný spojení... To spojení je takový, že by dítě muselo u nás vstávat třeba ve čtyři ráno. Tak hledáme ten pobyt, aby tam mohlo zůstat jako na internátě.“*

Lukáš zmiňuje, že se při výběru školy obvykle snaží soustředit především na kraj, ve kterém se dětský domov nachází. Zkušenosti ale mají i s dojížděním dětí a s pobytem na internátě. Na prvním místě stojí opět přání dítěte. A pokud si vybere obor, který se nedá studovat na škole v okolí, není to podle slov Lukáše problém.

Podobně také Martin říká, že se některé děti vzdělávají přímo ve městě a některé dojíždí i na vzdálenější školy. V současné době mají navíc jednoho klienta na internátě, takže ani v jejich domově není vzdálenost školy překážkou.

V domově, kde pracuje Lucie, je pobyt na internátě běžnou praxí a stejně se k této otázce staví i Petr. Ten navíc dodává, že mají zkušenosti i se studiem klientů na soukromých školách. Pokud se dítě rozhodne včas, v domově se mu snaží vyhovět, jak říká Petr, v jakémkoliv rozumném návrhu.

Na místě je ale vždy prověřit, co stojí za zájmem dítěte vzdělávat se na vzdálené škole. Na to poukazuje Tomáš: „*Ta motivace není ta, že by chtěl být letecký inženýr, ale že chce být co nejdál odsud. Protože, když bude na internátě, tak tam jsou volnější pravidla než u nás. Ne vždycky ta motivace ve výběru školy u nich je opravdu ta škola.*“ A proto, jak Tomáš upozorňuje, vždy záleží na posouzení konkrétních okolností.

Vychovatelé dítě znají, několik let mu pomáhají s přípravou do školy, komunikují s učiteli. Dokáží díky tomu odhadnout, zda dítě pobyt na internátě zvládne, nebo zda by pro něj bylo lepší studovat poblíž domova, aby byl více pod dohledem vychovatelů, a ti na něj tak mohli nadále výchovně působit a rozvíjet jeho dovednosti.

Situace však nemusí být ve všech domovech stejná. Podle Jana nemá dětský domov dostatek financí pro to, aby mohlo dítě dojíždět či pobývat na internátě. Obecně v domově, kde pracuje, tato varianta běžná není a školu vždy vybírají ve vzdálenosti do čtyřiceti kilometrů od domova. Zároveň ale doplňuje, že záleží také na dítěti a jeho schopnostech. To na mě působí tak, že by se v nějakém případě mohla udělat výjimka.

Z výpovědí respondentů tedy vyplývá, že vzdálenost školy od domova nepatří mezi faktory, které by bránily dítěti ve výběru školy. Vychovatelé se snaží vyhovět přání dítěte a nabídnout mu co nejlepší možnost vzdělání, ale zároveň dbají na jeho výchovu a rozvoj. Při výběru školy prověřují motivaci dítěte a posuzují konkrétní situaci, aby byla zajištěna co nejlepší výchova a vzdělání.

5.2.3 Jak vychovatelé motivují děti ke vzdělávání a přípravě na povolání?

K této otázce nejprve krátce uvedu některé pochybnosti respondentů a úvahy nad tím, co podle nich při motivování nemá význam a jak obecně respondenti motivaci dětí z DD ke studiu vnímají.

Respondenti vyjadřují různé názory na motivaci a vzdělávání dětí v dětském domově. Někteří z nich tvrdí, že přednášky informující o oborech k výběru školy

nepomáhají a vnější motivace k navazujícímu studiu příliš nefunguje. Děti se podle nich necítí motivovány ke studiu, cítí pouze nutnost učení a vnímají ho jako nepříjemnou povinnost. Jiní respondenti kritizují školský systém a domácí úkoly, které podle nich mohou způsobovat u dětí stres.

Domnívají se, že nedostatek individuální péče a velké množství dětí na vychovatele může být také příčinou nedostatečné motivace dětí. Někteří vychovatelé jsou dokonce přesvědčeni o nemožnosti děti motivovat, setkávají se s pocitem zbytečnosti své práce a nevědomostí, jak u klientů vnitřní motivaci probudit. Naštěstí ale nerezignují a nadále se snaží u dětí zájem o studium podporovat.

Existují však i pozitivní zkušenosti. Respondenti vidí možnosti zlepšení výsledků a návyků dětí, kterých je možné dosáhnout například vhodným kombinováním metod. A pokud si dítě zlepší známky, zvýší se podle mého názoru také motivace vzdělávat se dále. Dle respondentů se objevují i výjimky, kdy jsou děti motivované ke studiu a projevují cílevědomost. To ale záleží na mnoha různých faktorech.

Hlavní strategie vychovatelů při motivování dětí ke vzdělávání a profesní přípravě by se daly, v souladu s tím, co uvádějí respondenti, rozdělit do několika skupin. Do první skupiny jsem zařadila obecné způsoby, jak se vychovatelé k dětem chovají v běžných situacích. Jakkoliv je podporují, pomáhají jim, tráví s nimi čas, určitým stylem na ně dohlíží a zároveň jim nechávají prostor rozhodovat samy za sebe. To všechno dětem pomáhá získat sebedůvěru a pocit jistoty ve svých činnostech.

Další skupinou jsou odměny a tresty, kterých vychovatelé při své práci s dětmi využívají. Ať už chtěně či nechtěně. Významnou metodou při motivování dětí jsou také rozhovory či diskuse, s čímž úzce souvisí i příklady ze života a osobní zkušenosti vychovatelů. V neposlední řadě pak vychovatelé k motivování využívají možnosti dětí získat praktické zkušenosti.

Respondenti se shodují, že časem a pozorností věnovanou jednomu dítěti individuálně mu vyjadřují podporu a pomáhají mu ve zvládnání úkolů. Konkrétně Lucie tvrdí: „*Jsou tak rádi, že někdo s nima u toho sedí, pomůže, poradí. Že jako ta motivace je spíš ten čas, kterej já s nima trávím nad těma úkolama, kterej vlastně věnuju jenom jim, než nějaký sladkosti nebo cokoliv.*“ I když je pro vychovatele náročné poskytnout pozornost každému dítěti samostatně, uvědomují si podstatu a snaží se si v případě potřeby čas na dítě vyhradit.

Stejně tak i Martin se rozpovídal o důležitosti podpory, a to nejen při vzdělávání, ale i ve volnočasových aktivitách a jiných dětských zálibách. K tomu ještě Zuzana doplňuje, že pozornost je právě pro děti z dětského domova opravdu významná, neboť většině těchto dětí se dříve v rodině příliš lásky a pozornosti nedostávalo. O to víc ji nyní vyžadují a potřebují od vychovatelů.

Oceňovat by se podle Jana měla především snaha. To je podle něj nejúčinnější motivace, protože dítě podporované ve svých zájmech a oceňované za své úsilí se méně bojí. A díky neustálé práci na sobě se postupně zlepšují i jeho výsledky.

Při motivování dětí respondenti dbají také na dodržování každodenní rutiny. Díky tomu, že děti dělají činnosti pravidelně, si na ně navyknou. A nad nutností vypracovat úkoly potom již příliš nepřemýšlí a považují to za samozřejmost. O to je pro ně příprava do školy přirozenější a jednodušší.

K tomu je ale třeba dohledu a pevné ruky vychovatelů. Jak respondenti tvrdí, ze začátku to bývá náročné pro obě dvě strany, jak pro vychovatele, tak pro děti. Postupně si ale děti zvyknou a začnou se připravovat do školy samy bez přemlouvání.

Nicméně děti nesmí mít pocit, že na ně vychovatelé vyvíjí nějaký tlak a že nemají možnost se samy rozhodovat a věnovat se aktivitám, které je samotné zajímají. S nátlakem totiž motivace mizí, jak říká i Petr: *„Jakmile oni něco dostanou jakoby nadiktované nebo nařízené, tak potom k tomu mají ten odpor nebo ten vztah je prostě špatný, jo. Čím více mají možnost si to rozhodnout sami, tím je to pro ně samozřejmě lepší.“*

Podrobně se k tomu vyjadřuje také Zuzana, která tvrdí, že děti do ničeho, co by ony samy nechtěly, netlačí. Snaží se mít vždy nastavené určité hranice a v nutných případech dítě, jak říká, korigovat. Ale především své klienty podporuje v tom, co si oni sami přejí.

A pokud je přáním dětí to, aby jim vychovatel zprostředkoval pomoc se studiem, aby si mohly rozšířit své vzdělání, nebo aby se jim někdo v dané chvíli individuálně věnoval, respondenti se jim podle vlastních slov vždy snaží vyjít vstříc a se vším jim pomoci, jak jen je v jejich možnostech a silách.

S respondenty jsem se při rozhovorech věnovala také otázce odměn a trestů ve výchově ke zlepšení motivace dětí. Dle respondentů odměny a tresty v dětských domovech používají poměrně hojně. Tomáš na mou otázku, zda využívá odměn a trestů, odpověděl: *„Jasně, že se to vždycky používá, protože to funguje.“*

Někdy jsou odměny a tresty užívány možná i více, než si sami vychovatelé uvědomují, protože je dětem dávají přirozeně. Například Veronika mi nejprve vypověděla,

že pro motivování ke vzdělávání děti neodměňuje ani netrestá. Až po mé doplňující otázce si uvědomila, že kupříkladu díky zákazům počítače a telefonu se děti ve škole více snaží, aby nedostávaly pětky a poznámky.

Anna mluví o tom, že každý pátek ředitel dětského domova kontroluje dětem známky. Pokud objeví nezvykle špatné známky u nějakého dítěte, domluví se s ním na trestu, a to ve smyslu odebrání nějaké věci nebo výhody. Dítě si například vybere, že bude týden bez volných vycházek. A díky tomu, jak říká Anna, má kromě trestu také více času na učení a zlepšení známky.

Nebo například Petr využívá k motivaci pohrození o ztrátě kapesného. Mluvil o tom především v souvislosti s motivací k chození do kroužků a učení se zodpovědnosti za sebe a své činy. Pokud si dítě vybere kurz, kterému se chce věnovat, a po krátké době si to rozmyslí, vychovatel ho varuje, že si bude muset zbytek kurzu doplatit ze svých peněz. Dítě si to proto raději rozmyslí a kurz dokončí.

V domově, kde pracuje Lukáš, mají pro odměny a tresty poměrně propracovaný systém. Pravidelně děti hodnotí a dávají jim zpětnou vazbu, aby věděly, jak se jim dařilo. Kromě toho se snaží také učit děti sebereflexi. Nicméně v rámci slovního hodnocení vyjadřují mimo jiné i počet bodů, které dítě za svou práci získalo a za které si může vybrat určitou odměnu. Odměna může být materiální, ale často se jedná i o výlet nebo návštěvu kulturního zařízení. Tresty používají Lukáš a jeho kolegové spíše za mimořádné porušení vnitřního řádu domova než za školní prospěch. A jedná se vždy o omezení nějaké činnosti dítěte.

Zuzana tvrdí, že u dětí fungují odměny v podobě sladkostí nebo zmrzliny, ale za úspěchy ve škole je pro ně nejlepší odměnou pochvala a upřímná radost vychovatele. Díky té mají hned chuť pokračovat v učení, aby dostaly dobrou známku i příště. Co se týká trestů, používá Zuzana také především zákazy. Netrestá ale v případě špatných známek. Každé dítě má podle jejího názoru určité schopnosti a trest jejich zlepšení nepomůže. A pokud dítě přinese špatnou známku výjimečně a jindy dostává jedničky, snaží se Zuzana spíše najít a vyřešit příčinu této situace.

Nakonec podrobněji zmíním ještě vyjádření Tomáše. Odměny a tresty se podle jeho slov používají běžně, není to ale dlouhodobé řešení, které by mělo na dítě zásadní vliv i do budoucna. O omezení činnosti nebo zabírání věci se vyjadřuje takto: „*Pokud je trest ten, že na den má něco omezeno, tak si myslím, že ho to nepřiměje k tomu, aby se příště naučil. Protože on vydrží ten den a pojede pořád stejně.*“

K pochvalám pak Tomáš říká, stejně jako jiní respondenti, že nejvýznamněji na dítě působí radost a ocenění vychovatelů. A pokud se stane, že se dítěti ve škole nezadaří, snaží se ho i tak vychovatel hodnotit pozitivně a povzbudit ho tak k další práci.

Slova tak mají podle respondentů mnohem větší váhu než věci. Pochvala a pozitivní zpětná vazba vychovatele je pro dítě podle Lucie dokonce v oblasti motivace to vůbec nejdůležitější.

Hojně využívané jsou k motivaci ke vzdělávání a výběru povolání také rozhovory a diskuse vychovatelů s dětmi. Často si prý s dětmi povídá o budoucnosti Martin. Snaží se vždy dětem vysvětlit, proč je důležité vystudovat střední školu a jaké výhody to pro ně může v budoucnosti mít. Pokud si dítě vybere nějaký obor, Martin si s ním o tom promluví a společně prodiskutují pro a proti. Rozhovory probíhají vždy spíše neformálně a individuálně dle situace konkrétního klienta.

Podobně i ostatní respondenti motivují především pomocí rozhovorů, během kterých dětem objasňují, proč se učíme a proč musíme chodit do školy. Také se dětem snaží vysvětlit, že i později v životě budou muset vykonávat činnosti, které je nemusí nutně bavit, ale budou pro ně nějakým způsobem prospěšné, stejně jako učení.

Veronika využívá rozhovorů s dětmi mimo jiné k nalézání vhodných alternativ v případě, že si dítě přeje studovat nějaký obor, který by ale podle ní nezvládlo. Veronika nabízí a popisuje jednodušší obory, které mají zároveň společné prvky s oborem vybraným dítětem. Společně diskutují nad možnostmi, až nakonec vyberou tu nejméně náročnou.

O studiu a výběru povolání si s dětmi povídá i Zuzana, která tvrdí, že dítě přiměje se učit pouze neustálým domlouváním. Při konverzaci s dětmi využívá mimo jiné i různých příkladů ze života, ať už cizích lidí, tak i podle svých osobních zkušeností.

Obdobně motivování dětí ke studiu popisuje i Tomáš, který to jednoduše shrnuje takto: „*Ta forma je jednoduchá, to je prostě rozhovor, to je mluvení, mluvení, příklady ze života, nápodoba, osobní příklad.*“

Být dítěti vzorem a pomocí vlastních zkušeností mu ukazovat, jak to v životě funguje, co dělat a co nedělat, to všechno podle mého názoru dělají dospělí při výchově dětí spontánně a přirozeně. Rodiče často svým dětem vypráví své zážitky, aby jim poradili, jak se v určité situaci chovat. Anebo aby se děti naopak poučily z jejich chyb a neopakovaly stejné činy, jednaly jinak.

Proto i vychovatelé těchto technik využívají. Uvědomují si, že dětem z dětského domova zkušenosti a příklady ze života chybí, že nemohou každodenně poslouchat

vzpomínky svých rodičů a poučení, které z prožitých situací plynou. O to více se možná snaží dětem předávat své vlastní zkušenosti, případně zkušenosti starších dětí či jiných lidí, kteří se i přes nepřízeň osudu nevzdali a díky svému odhodlání dosáhli v životě významných úspěchů.

Nebo naopak mohou vychovatelé motivovat i příběhem člověka, který si vybral jednodušší cestu, a proto nakonec nebyl se svým životem spokojený. Anna během rozhovoru uvedla konkrétní příklad, jak jednomu ze svých klientů domlouvala, aby se ve škole více snažil. Řekla mu: *„Hele, koukni se na Tomáše, byl chytřej, vykašlal se na to, odešel z děcáku a teď je na úřadu práce, prostě dopadl špatně.“*

Příklady především ze života vychovatelů a jejich studií využívá také Lukáš. Mluví s dětmi o tom, co který vychovatel studoval, jak pro něj studium bylo náročné, nebo co ho na tomto oboru bavilo. Díky tomu předává dětem osobní zkušenosti se studiem konkrétních oborů a může je tímto způsobem inspirovat nebo jim ulehčit rozhodování.

Veroniku během rozhovoru napadla myšlenka, že by mohla zařídit, aby do dětského domova chodili lidé, kteří také dříve vyrůstali v dětském domově nebo mají z dětství podobné zážitky, jako právě její klienti. A ti by mohli v rámci besed dětem sdělit své životní příběhy a vyprávět jim, jak se vypořádali s různými náročnými situacemi. Dali by jim tak najevo, že i děti z dětského domova mohou dosáhnout velkých úspěchů, pokud budou chtít.

A co dětem při výběru povolání pomůže, myslím, ještě více než zkušenosti jiných lidí? Jejich vlastní zkušenosti. Vychovatelé v dětském domově podle slov respondentů podporují děti v jakékoliv praxi. Jezdí s nimi na dny otevřených dveří, kde si děti mohou spoustu věcí osahat a na vlastní oči vidět, jak to v dané škole funguje. Sami učí dítě praktickým dovednostem souvisejícím s oborem, které si dítě vybralo. A pokud je to možné, zařizují praxi přímo ve firmách. Stejně tak vychovatelé děti povzbuzují v učení jazyků a účasti na zahraničních pobytech.

O významnosti studia v zahraničí mluví konkrétně Anna. Hovoří o tom, že se děti setkávají na kroužkách s dětmi ze zahraničí, a díky tomu vidí, že je normální studovat v cizině. A v případě, že člověk umí jazyky, má pak v životě mnohem více příležitostí k uplatnění. Změna prostředí a setkávání se s novými lidmi navíc podle Anny obecně přináší člověku inspiraci a dodává mu větší důvěru v sebe sama.

„Snažíme se je jako motivovat i různými zahraničníma cestama. Že na těch školách jsou možnosti vzdělávat se i jinak, protože teď používají hodně tu angličtinu, že jo, takže je

podporujeme v tý angličtině, že se pak můžou dostat i někam jinam, jako někam jet a podívat se. Zkoušíme i různý profese navštěvovat... Jako na úřadě, jak to funguje... My jim dáváme tu možnost, i když si najdou oni něco, že by chtěli se podívat, jak pracujou s krávama. Tak jdeme a zařídíme a jdou se kouknout na to... A jsou u toho celý den, jsou v zimě, musej kydat. A pak vlastně přijdou a řeknou: ,Teto, já asi nepudu jako na tohle, já se fakt budu učit. '... Ale říkám, někoho to bude bavit, že se v tom uvidí,“ říká Anna.

Pro motivaci dítěte, jak tvrdí Zuzana, je vhodné jít příkladem. Činnosti, které chceme dítě naučit, bychom mu měli názorně ukazovat. Dítě se s lepší představou dokáže úkon spíše naučit a zapamatovat i do budoucna.

A v neposlední řadě pro motivování dítěte ke vzdělávání a profesní přípravě pomáhá pravidelná reflexe. Tu hojně využívají v domově, kde působí Lukáš. Jak on sám tvrdí, hodnocení pomáhá dětem dozvědět se, jak se jim daří. Kromě toho se pak děti dokáží lépe orientovat samy v sobě, dokáží sledovat svoji činnost a vidět, jak se posouvají. A navíc se tak učí také sebereflexi.

Lukáš tvrdí, že tyto reflexe probíhají každý den. V určený čas se sejdou všechny děti z rodinné skupiny a během přibližně třicetiminutového povídání navzájem ohodnotí svoji práci, reflektují svůj vlastní den, co se jim nedařilo a co jim naopak bylo příjemné. A na konci dochází také k závěrečné reflexi ze strany pedagogického pracovníka.

Z mého pohledu může být tento rituál opravdu prospěšný jak pro jednotlivé děti, tak pro celou rodinnou skupinu, a i pro samotného vychovatele. Pro děti je přínosné naučit se přemýšlet nad svým jednáním a dokázat ho zpětně hodnotit pro ponaučení do dalšího života. Skupinu může tento zvyk stmelovat. A vychovatelům jistě přináší užitečné informace pro jejich další práci.

Snahou vychovatelů je také, aby děti smysluplně trávily svůj volný čas. Proto s dětmi zkouší různorodé činnosti a motivují je, aby pravidelně chodily do kroužků. I tak totiž děti získávají množství praktických zkušeností, na jejichž základě si pak mohou vybírat své povolání.

Během trávení volného času však na děti může působit mnohem více faktorů, které je ovlivňují a které respondenti při popisování volného času svých klientů zmiňovali. Proto se na volný čas dětí zaměřím více při interpretaci následující otázky.

5.2.4 Jaké faktory podle vychovatelů ovlivňují motivaci dětí ke vzdělávání?

Na děti působí množství faktorů, které ovlivňují jejich myšlení a chování. Klienti dětských domovů mají různorodé zkušenosti ze svých rodin, ze školy i z volnočasových aktivit. Jednotlivé situace, které v životě prožili a prožívají, mohou mít na jejich motivaci pozitivní i negativní vliv. Zaměřím se na ty faktory, které vychovatelé považují za podstatné v oblasti motivace dětí z dětského domova ke vzdělávání.

Podle Jana jsou dvěma hlavními faktory ovlivňujícími motivaci a dosažené vzdělání dětí z DD špatně fungující a zastaralý školský systém a pozdní odebrání dítěte z nefunkční rodiny.

Respondent tvrdí, že školský systém se nemění, nepřizpůsobuje se současné společnosti a individuálním potřebám dětí. Popisuje, že ve škole musí děti zvládat především rychle psát a pamatovat si věci nazpaměť. Vyučování se pak často soustředí na testování paměti, přičemž je ideální, když studenti nepřemýšlejí a dokážou reprodukovat přesně to, co se učili: „*Takže vlastně je to většinou známkování paměti,*“ dodává.

Přičemž děti z dětských domovů mají mnohdy za sebou traumatické zážitky, které podle respondenta ovlivňují právě paměť. A protože je při vyučování kladen důraz především na to, nemají tyto děti příliš velkou šanci na úspěch.

Negativní pohled na školství má také Veronika. Taktéž podle ní školy „zamrzly v osmdesátkách“, mají dané osnovy a nerespektují individualitu dítěte. Učitelé po dětech vyžadují, aby se všechny učily ve stejnou dobu stejnou látku, a nejsou přitom schopni vysvětlit, k čemu ji budou děti v budoucnosti potřebovat. A proto to dětem připadá zbytečné.

Druhý faktor, který považuje Jan za zásadní, je tedy časové období odebrání dítěte z rodiny, respektive doba umístění dítěte do dětského domova a z toho vyplývající délka možného působení vychovatele na dítě.

Nejenže čím je dítě při nástupu do dětského domova mladší, tím déle na něj mohou vychovatelé působit a budovat v něm motivaci a pozitivní přístup ke škole. Na délce pobytu dítěte v DD závisí také jeho vztah s vychovatelem. To popisuje Tomáš: „*Pokud přijde dítě do domova ve čtrnácti letech a za dva měsíce si má řešit přihlášku, tak to vlastně není žádný vztah vytvořený mezi dítětem a vychovatelem. Pokud je tady někdo od školky a učíte ho prostě od malička všechno, první jízda na kole, plavání, tak potom vás bere úplně jinak, víc na vaše tvrzení dá.*“

Respondenti se shodují na tom, že pro dítě je nejlepší vyrůstat ve své rodině, ale pokud tam pro něj nejsou příhodné podmínky, mělo by být odebráno co nejdříve.

Problémem bývá podle Jana hlavně to, že i přes průkazně nepříznivé podmínky v rodině nebývají děti odebrány ihned. Respondent mluví o tom, že se OSPOD snaží děti nechávat v rodině co nejdéle s nadějí na zlepšení, dítě tak ale vystavuje zbytečně dlouho negativním vlivům: *„Dávaj těm rodičům šance, pátý, šestý, sedmý, to děcko mezitím začne třeba ve škole, už třeba jde do školy, tam v první třídě propadne. To je typický prostě, jo. Že prostě u nás třičtvrtě dětí v první třídě propadlo. Čím to asi bude? No asi ne tím, že děti jsou hloupý, ale protože rodiče nejsou schopní.“*

V této výpovědi respondent zmiňuje i další podstatný faktor, podle vyjádření ostatních respondentů zřejmě jeden z nejpodstatnějších, který na dítě působí a ovlivňuje mimo jiné i jeho motivaci ke vzdělávání. Jedná se o rodinné prostředí, ze kterého dítě pochází a ve kterém určitý čas svého života vyrůstalo.

Děti jsou do ústavní péče umisťovány proto, že z nějakého důvodu nemohou žít se svou rodinou. Příčinou může být i to, že dítě již žádné příbuzné nemá. Mnohem častěji ale podle respondentů dochází k odebrání dítěte právě z důvodu špatné výchovy, nedostatečné péče a někdy dokonce týrání. Mnohé situace, které děti z dětského domova prožily, pro ně byly traumatickým zážitkem, který, jak několik respondentů říká, mají vliv na jejich mozek a další vývoj.

S tím souvisí i další faktor popisovaný několika respondenty, a tím jsou časté změny v životě dítěte. Jak říká například Martin, mnohé děti si před nástupem do dětského domova zažily stěhování s rodiči, přestupy na jiné školy, neustálé poznávání nových lidí, a nakonec možná ještě několik různých ústavních zařízení. Může se zdát, že to děti považují za normu, neboť nic jiného nepoznaly, jistě to na ně má ale podstatný vliv.

Děti potřebují v životě jistotu a stálost. Vychovatelé v dětském domově se snaží svým klientům stálost zajistit a být pro ně tou jistotou. *„Můj kolega třeba říká: ‚Nezáleží na tom, jaká seš vychovatelka, důležitý je to, že seš tady s nima od začátku a budeš tady až do konce.‘ Že se nebudou střídát tety a strejdové a bude to prostě pro ně jistota,“* popisuje Lucie.

Nicméně někdy nastane situace, že musí nějaký vychovatel z domova odejít a nastoupí místo něj jiný. To mohou brát děti jako zradu od vychovatele a na nového pracovníka si nemusí hned zvyknout. A to je také může významně ovlivnit.

Kromě toho se děti učí napodobováním. A pokud vyrůstaly s lidmi, pro které vzdělání nemělo žádný význam, neexistovaly povinnosti a hranice, mají to takto i ony naučené a berou to jako samozřejmost.

Rodina ale často ovlivňuje dítě i v době, kdy již pobývá v dětském domově. Jak říkají respondenti, rodiče i nadále zůstávají zákonnými zástupci dětí, a tak pokud alespoň minimálně spolupracují, přichází s dětmi do kontaktu a mají možnost se vyjádřit k rozhodnutím týkajícím se jejich dítěte.

Lukáš tvrdí, že se setkáváním dětí s jejich rodiči mají veškeré možné zkušenosti. Existují případy, že rodiče na své děti žijící v dětském domově působí pozitivně, mají zájem se s nimi vídat a udržovat s domovem spolupráci. Takových rodičů je však oproti těm nespolehlivým minimum. Jak se ale Lukáš shoduje i s dalšími, tato situace je zcela pochopitelná. Pokud rodiče mají o své dítě zájem, nebývá důvod k jeho odebrání.

Pokud ale rodiče příliš velký zájem nemají, přestože na venek se snaží působit opačným dojmem, a děti své rodiče navštěvovat chtějí, bývá setkávání umožňováno. Lukáš tvrdí, že děti po návratu od rodičů přijíždí špinavé a s hlavou plnou různých myšlenek, které jim brání soustředit se na vzdělávání. Navíc děti u rodičů nedodržují zažitý řád, postrádají hranice. A tak po jejich návratu musí vychovatelé začínat opět od začátku, znovu a znovu.

Rodiče často dětem slibují, že si je brzy vezmou k sobě, a dítě tak neustále zklamávají, zmiňuje Veronika. O nespolehlivosti rodičů mluví i Martin, který navíc podotýká, že rodiče se často začínají snažit až s dospíváním dítěte. K tomu jim napomáhá vidina peněz, které klient při odchodu z dětského domova dostává. Proto začnou náhle projevovat zvýšený zájem, aby se po dosažení osmnácti let věku dítě vrátilo k nim. „*A pak jsou do týdne bez peněz a je to špatně,*“ dodává.

I to patří k často zmiňovaným faktorům, které mají vliv na nedokončení střední školy. Jak již bylo zmíněno, některé děti musí opakovat ročník nebo mají odklad školní docházky, což vede k prodloužení doby studia. Během pobytu v dětském domově jsou tyto děti pod dohledem vychovatelů, kteří je motivují k učení. Avšak jakmile opustí dětský domov a často se vrátí k nezodpovědným rodičům, mohou být opět ovlivňovány těmito nepříznivými podmínkami. A motivace k učení se ztrácí.

Přesto se ale vychovatelé snaží udržovat s rodiči kontakt a umožňovat dětem jejich vzájemné návštěvy. „*Každý človíček potřebuje k tvorbě vlastní identity vědět, odkud je, či je, proč je tady, čím je to způsobené. A aby mohl v podstatě najít sebe sám a aby vlastně*

došlo k požadované identifikaci sebe samotného s okolní realitou a aby vlastně se člověk mohl posunout dál. Přece jenom s tím pak souvisí sebepojetí, míra sebevědomí a tak dál,“ popisuje Lukáš.

V souvislosti s rodinou respondenti poukazovali ještě na další faktory, které motivaci dětí ke vzdělávání ovlivňují. Těmi jsou geny, vrozené dispozice, vlastnosti zděděné po rodičích.

Tomáš mluví o vlivu vrozené povahy na motivaci dítěte, Veronika pak o inteligenci. Oba se vyjadřují v tom smyslu, že tyto vlastnosti jsou dítěti dané, jsou od narození součástí jejich osobnosti a příliš se změnit nedají.

Zuzana pak uvádí vliv genů na konkrétním příkladě, kdy porovnává děti romského původu s ostatními dětmi v dětském domově. Vypráví o tom, že u jiných dětí vidí postupné zlepšování školního prospěchu, zatímco u dětí romského původu je veškeré snažení vychovatelů bez výsledku. V tomto případě ale podle mého názoru opět hrají roli i další faktory, jako například kultura a prostředí, ze kterého děti do domova přišly.

Dalším faktorem působícím na dítě a jeho motivaci jsou i další jeho vztahy. Tedy nejen rodina, ale také přátelé, spolužáci a ostatní vrstevníci mohou formovat přístup dítěte ke škole.

Patří sem i děti, se kterými dítě vyrůstá v rodinné skupině v dětském domově. Ať už je bere jako kamarády, sourozence, anebo jen členy domácnosti, vytváří si k nim určitý vztah, komunikuje s nimi, a je jimi tím pádem také ovlivňováno. Často bývá starší dítě vzorem pro to mladší, to zmiňují Anna, Lucie a Martin. A někdy si například dítě vybírá školu tak, aby byl nablízko tomu, koho má rád, jak popisuje Martin.

Obecně to, jak, kde a s kým tráví děti volný čas, má také dopad na osobnost dítěte a jeho motivaci. Proto kladou respondenti důraz na to, aby jejich klienti trávili čas smysluplně, aby chodili do kroužků, setkávali se s různými lidmi mimo dětský domov, a poznávali díky tomu nejen nové věci, ale i sebe.

Podle respondentů tráví děti z dětského domova čas především třemi základními způsoby. Prvním z nich jsou organizované aktivity v rámci dětského domova. Do druhé skupiny řadím kroužky a jiné řízené aktivity mimo dětský domov. A jako třetí nejčastější aktivitu respondenti uváděli volné vycházky a neorganizovaný čas s kamarády. Zbytek času děti v domově věnují sociálním sítím, hrají různé hry a podobně.

Během aktivit v dětském domově mohou klienti získat mnoho dovedností. Jak tvrdí Jan, nejenže se dítě během výtvarného kroužku naučí vyrábět, ale svoje výrobky následně

i prodává. A tak si zkouší organizovat jarmark, poznává hodnotu peněz a zlepšuje svou komunikaci s cizími lidmi.

Kroužky, které organizují školy nebo jiná zařízení mimo dětský domov, si děti mohou vybrat samy podle svého zájmu. Všichni respondenti se snaží, aby každé dítě do nějakého kroužku docházelo. V domově, kde pracuje Petr, se musí děti věnovat jedné aktivitě intenzivně, anebo alespoň dvěma různým. To proto, aby volnočasové aktivity zaplňovaly minimálně dvě odpoledne v týdnu.

Cílem dětských domovů je podle výpovědí respondentů zabezpečovat pro děti všechny zájmové aktivity, které si přejí. A to z toho důvodu, že motivace dítěte je nejvyšší, když se cítí být zapojeno do něčeho, co ho opravdu zajímá. Tím, že má dítě k aktivitě pozitivní vztah, věnuje se jí intenzivněji. Díky tomu se může naučit mnoho užitečných dovedností, které mu budou prospěšné i v jeho budoucí kariéře.

V této souvislosti je důležité zdůraznit, že pokud se jedná o finančně náročnější kroužek, dětský domov se snaží získat podporu sponzorů, aby dítě o tento koníček nepřišlo. Kromě toho Martin tvrdí, že děti mají možnost vybírat si ze široké nabídky letních táborů, což je většinou umožněno také pouze díky štědrým sponzorům.

Zajímavé pro mě bylo povídání Jana o jednom ze způsobů, jak děti v domově, kde působí, tráví svůj volný čas. Mají totiž příležitost navštěvovat jiné rodiny a poznat jejich zvyky, pravidla, získat nové znalosti a dovednosti. V případě, že má klient dětského domova nějakého kamaráda, jehož rodiče jsou ochotní vzít si klienta na nějakou dobu na starost, je jim to po splnění určitých požadavků umožněno.

„Teď tam máme asi pět, šest rodin, co teď nově tadyto podstoupily, a vlastně ty děti berou třeba na víkend nebo třeba jenom na vycházku nebo jenom na oběd. A je to hrozně fajn, že prostě můžou ty děcka vidět i to, jak to funguje vlastně v normální rodině,“ říká Jan.

A v neposlední řadě tráví klienti také čas venku v rámci volných vycházek, sami nebo se svými kamarády. Nad volnými vycházkami mají vychovatelé nejmenší kontrolu, nicméně děti se musí učit také samostatnosti a odpovědnosti samy za sebe. Bývají tak ovlivňovány lidmi, se kterými se setkávají, a prostředím, která navštěvují.

Na sebepojetí a motivaci dětí může mít vliv také to, jak se na ně dívá okolí, ať už cizí lidé, tak právě i ti kamarádi, spolužáci či učitelé ve škole. Lucie tvrdí, že pohled jednotlivých spolužáků závisí především na kolektivu a třídním učiteli. Upozorňuje ale

na to, že vnímání spolužáků formují i jejich rodiče, kteří se leckdy dívají na děti z DD poměrně negativně.

Nejistota ze strany spolužáků a jejich rodičů vůči klientům dětského domova může být způsobena mimo jiné tím, jak popisuje Tomáš, že klienti vyrůstají v domově ve skupině osmi dětí. A tak jsou podle jeho slov „sociálně otrkaní“. Celý život se učí komunikovat v kolektivu a prosazovat svůj názor. Bývají hlučnější než ostatní, působí asertivně a na některé děti až agresivně, což může vzbuzovat obavy. Z toho důvodu podle Tomáše vznikají spory mezi klienty a jejich vrstevníky.

Jak ale říká Anna, pro některé děti mohou být naopak klienti DD zajímaví, proto s nimi chtějí navazovat přátelství a dozvědět se více o jejich životě a důvodech, proč nebydlí se svými rodiči.

Obecně se respondenti shodují, že klienti do třídního kolektivu zapadají spíše dobře a negativní zkušenosti se spolužáky se objevují výjimečně. Co se týká přístupu učitelů, ani tam respondenti nevidí výrazné problémy. Učitelé bývají tolerantní, ke klientům domova přistupují neutrálně, stejně jako k ostatním dětem. V některých případech mají respondenti dokonce pocit lehkého zvýhodnění dítěte z DD ze strany učitele. To ale podle jejich názoru může být způsobeno aktivní spoluprací a komunikací mezi školou a dětským domovem.

Nakonec se ještě zaměřím na pohled okolí na děti z dětského domova, na to, jak se k nim chovají cizí lidé. To všechno děti samozřejmě také vnímají a může to mít vliv na jejich přemýšlení o sobě samém a budoucím životě.

Zkušenosti respondentů se v tomto případě odlišují. Někteří tvrdí, že se nikdy neobjevil žádný významný problém. Pohled okolí na dětský domov a jeho klienty pocítují jako neutrální. Jiní respondenti ale zaznamenávají určitý skepticismus okolí a někdy dokonce neoprávněné přisluhování skutků, které děti průkazně neudělaly.

„Jako celkově lidi z města, jakmile se něco prostě udělá špatného ve městě, tak hned jdou k nám, že to dělaj naše děti, i když tam maj kamery a viděj, že to jsou děti z města, tak stejně za to můžou naše děti,“ říká Anna.

Také Martin má zkušenosti s negativním pohledem okolí na dětské domovy. Podle jeho slov se ale díky transformaci dětských domovů na domovy rodinného typu mění také názory lidí k lepšímu. Dříve docházelo ke škatulkování, dětský domov byl ústavem, vychovatelé s dětmi chodívali na skupinové vycházky a každý hned poznal, že je dítě z dětského domova. V dnešní době se ale život v domově stále více přibližuje životu v běžné rodině. Díky tomu také klienti přestávají být vnímáni jako někdo odlišný.

Děti z dětských domovů se tedy potýkají s mnoha faktory ovlivňujícími jejich přístup ke vzdělávání. Popsala jsem ty, které podle výpovědí vychovatelů patří mezi nejsilnější, a je proto důležité brát je v potaz při další práci s klienty dětských domovů a snaze zlepšovat jejich motivaci ke studiu a přípravě na povolání.

5.2.5 Procházejí vychovatelé kurzy zaměřenými na oblast motivace?

Poslední otázka pokládaná respondentům během rozhovorů se zaměřovala na vzdělávání respondentů v oblasti motivace dětí a jejich zájem se tomuto tématu věnovat. Zjišťovala jsem, jakých kurzů se vychovatelé účastní a zda se někdy věnovali kurzům zaměřeným přímo na motivaci dětí. Dále jsem se zajímala o to, jaká jiná témata se v kurzech objevují a o jaká se oni sami zajímají.

Respondenti mluvili o tom, že v dětském domově mají jako vychovatelé povinnost dále se vzdělávat. Kurzy nejčastěji probíhají formou krátkých online seminářů. To některým vyhovuje, jiní naopak preferují dlouhodobější školení, při kterých se mohou setkávat s novými lidmi a vzájemně si předávat své zkušenosti. Jak ale zmiňuje Martin, takové kurzy patří k časově i finančně náročnějším, a tak šance účastnit se jich není příliš velká.

Respondenti vypovídají, že se motivaci věnovali v minulosti během svého studia, proto necítí potřebu znovu toto téma studovat v rámci kurzů a aktivně takový kurz nevyhledávají. Pokud by se ale naskytl příležitost se zajímavého kurzu týkajícího se motivace dětí účastnit, rádi tak učiní.

Jak ale respondenti tvrdí, školení o motivaci se příliš nekonají. Pouze jeden z respondentů měl v nedávné době možnost vzdělávat se na kurzu týkajícím se motivačních rozhovorů.

Aktuální kurzy, kterých se respondenti účastní, se spíše věnují tématům jako je doprovázení dětí po odchodu z dětského domova, podpora dětí nepřijatých rodiči, kreativní pedagogika či prevence šikany. Všechna tato témata ale podle mého názoru s motivací nějakým způsobem souvisí a vychovatelům mohou poznatky z nich při motivování dětí pomoci.

Považuji tedy za pozitivní zjištění, že se vychovatelé kurzů a školení účastní se zaujetím a dobrovolně, i nad rámec povinného vzdělávání, si rozšiřují své vědomosti. Respondenti se shodují, že v jejich profesi je důležité se neustále vzdělávat a získávat nové poznatky, jak v oblasti výchovy dětí, tak i v rámci sebepoznání. Nicméně podstatnější než

teorie jsou pro ně praktické zkušenosti, které každý získává sám během své práce s dětmi, a také vhodná supervize a reflexe.

5.3 Shrnutí výsledků

V této části shrnuji a prezentuji získaná data. Snažím se tak poskytnout čtenářům jasný přehled o dosažených výsledcích výzkumu a pomocí odpovědí na výzkumné otázky popsat, jak vychovatelé v dětském domově ovlivňují motivaci dětí ke studiu a profesní přípravě.

Jak se děti připravují do školy? Odpovědí na první výzkumnou otázku je, že děti se připravují pravidelně, často společně s ostatními dětmi z rodinné skupiny a také s vychovatelem.

Děti mají podle respondentů každodenní rutinu osvojenou, a tak se pro ně stala příprava do školy přirozenou aktivitou. Vychovatelé dětem se školními povinnostmi aktivně pomáhají a dbají na to, aby měly děti do školy vždy vše připravené. Pokud se chce dítě učit ve svém pokoji, vychovatel mu v tom nebrání, v ostatních případech se ale všichni učí ve společenské místnosti. To především kvůli ušetření času, který potom mohou věnovat dalším, pro život přínosným, aktivitám.

Pro respondenty bývá někdy složité věnovat všem dětem z rodinné skupiny dostatek pozornosti. Pokud ale mají pocit, že některé dítě potřebuje s přípravou více pomoci, snaží se si vždy vyhradit čas také pro individuální práci s tím konkrétním dítětem. V případě nutnosti také není problémem zařídit pro dítě pomoc od externího pracovníka.

Na školní přípravu se tedy v dětských domovech klade velký důraz. Děti jsou zvyklé se učit a díky pomoci vychovatelů své povinnosti plní pravidelně.

Jak si děti vybírají další studium a budoucí profesi? To bývá především v režii vychovatelů. Respondenti tvrdí, že děti většinou nemají o výběr povolání zájem, a tak musí oni za dítětem přijít a přimět ho k přemýšlení a rozhodování.

Přestože se všichni respondenti shodují na tom, že na prvním místě stojí při výběru školy přání samotného dítěte, z jejich výpovědí vyplývá, že tomu tak úplně není. Děti mají podle respondentů často nereálné představy, jak o profesích, tak o životě obecně. Proto vychovatelé do výběru velmi zasahují a korigují děti, aby si vybraly takovou školu, kterou se svými schopnostmi zvládnou a zároveň po jejím vystudování najdou vhodné uplatnění na trhu práce.

To ale neznamená, že by dítě nemělo možnost výběru. Vychovatelé si uvědomují, že nemůžou za své klienty rozhodovat a stejně tak nemá smysl děti do něčeho tlačit. Proto se jim vždy snaží spíše poradit a pomoci jim vybrat takové obory, které budou pro dané dítě nejvhodnější. Konečná volba je pak už na dítěti samotném.

K výběru povolání vychovatelé své klienty motivují především pomocí rozhovorů. Tato metoda jim pomáhá děti aktivizovat, zjistit, co by chtěly dělat, a podle toho pak směřovat další kroky.

Dětem pak ve výběru pomáhá návštěva dnů otevřených dveří nebo veletrhů škol. Těchto akcí se ve velké míře účastní klienti osmi z devíti respondentů. Dále se děti inspirují u svých sourozenců, kamarádů a spolužáků. Mladší děti vidí u starších přípravu na přijímací řízení, a díky tomu se samy začínají o výběr povolání včas zajímat. Nebo dítě zaujme obor, který chce studovat jeho spolužák, a rozhodne se přihlásit se na něj též.

Pokud navíc dítě chce být nějakému člověku nablízku, hraje to ve volbě studia také velkou roli. Limitem při výběru oboru ale nebývá vzdálenost od dětského domova. Dítě si tedy může vybrat i vzdálenější školu. Nemusí tomu tak ale být vždy, v tomto případě velmi záleží na zhodnocení schopností dítěte a celé situace vychovatelem.

Kromě toho děti získávají inspiraci i u svých rodičů a ostatních příbuzných, se kterými často zůstávají i během pobytu v dětském domově v kontaktu. Rodina někdy také bývá důvodem, proč školu nakonec klient dětského domova nedokončí. V osmnácti letech se totiž rozhodne vrátit domů, kde studium nepatří mezi priority, a on tak ztratí veškerou vychovateli dlouhodobě budovanou motivaci.

Ve většině případů klienti dětského domova studují učební obory a do samostatného života odcházejí s výučním listem. Existují ale i výjimky dětí, které dokončí maturitní obor anebo vystudují více oborů. To bývají podle výpovědí respondentů především ty děti, které v kontaktu se svými rodiči nejsou.

Jak vychovatelé motivují děti ke vzdělávání a přípravě na povolání? Způsobů, jež respondenti k motivování dětí využívají, je široká škála. Od podpory a pomoci s úkoly, přes odměny a tresty až po již zmíněné rozhovory a osobní zkušenosti.

Respondenti se shodují, že pozornost a čas věnovaný jednomu dítěti představují důležitou formou podpory a pomoci ve zvládnání úkolů. Poskytovat individuální pozornost každému dítěti je pro vychovatele mnohdy náročné, ale v případě potřeby si přesto na dítě čas vyhradí.

Respondenti také zdůrazňují důležitost povzbuzování dětí nejen ve vzdělávání, ale i v rámci volnočasových aktivit a jiných zájmů. Uvědomují si, že dětem z dětského domova se dříve často nedostávalo pozornosti a lásky v rodině, proto potřebují více péče a zájmu od vychovatelů. Snaží se oceňovat především snahu, a motivovat tak děti k další práci.

Dodržování každodenní rutiny dětem podle vychovatelů pomáhá navyknout si na vypracovávání úkolů a přípravu do školy. Důležité však je nevyvíjet na děti přílišný tlak, jinak motivace zmizí. Vychovatelé mají navíc stále na mysli, že děti potřebují mít možnost se samy rozhodovat a věnovat se aktivitám, které je zajímají. To všechno přispívá k vytváření pozitivnějšího přístupu dítěte ke vzdělávání.

Respondenti při výchově dětí, a stejně tak pro motivování k učení, využívají odměn a trestů. V některých domovech mají propracovaný systém zahrnující pravidelné hodnocení dětí, dávání zpětné vazby a odměňování pomocí bodové škály. Tresty bývají využívány spíše za mimořádné porušení pravidel domova, někteří vychovatelé je ale udílí i za špatné známky, a to v podobě zákazu nějaké činnosti. Co se týká odměn, nejlepší pro děti je podle respondentů pochvala a upřímná radost vychovatele, které motivují dítě k dalšímu učení a zlepšování se.

Nesmíme zapomenout ani na reflexe, kterých někteří vychovatelé při své práci s dětmi pravidelně využívají. Díky reflexím a sebereflexím se dítě učí přemýšlet nad svými činy a jejich důsledky, pravidelně získává zpětnou vazbu, a pozoruje tak svoje pokroky.

K často využívaným metodám patří také rozhovory vychovatelů s dětmi, během kterých vychovatelé především vysvětlují, proč děti chodí do školy a k čemu budou vzdělání potřebovat v budoucnosti. S tím souvisí také předkládání osobních příkladů a zkušeností ze života vychovatelů, které dětem pomáhají udělat si o studování a budoucím životě lepší představu. To jim může pomoci zlepšit přístup ke škole a vybrat si pro ně vhodný obor.

A v neposlední řadě respondenti své klienty motivují tak, že jim pomáhají získávat i jejich vlastní zkušenosti s činnostmi týkajícími se konkrétních povolání. Ať už aktivitami v rámci dětského domova nebo díky pravidelné účasti na kroužkách. A také praxí přímo ve firmách. Děti tak samy zjišťují, co je baví, a mají větší chuť se jimi vybranému oboru věnovat.

Jaké faktory podle vychovatelů ovlivňují motivaci dětí ke vzdělávání? Tím asi nejpodstatnějším faktorem se podle výpovědí vychovatelů jeví prostředí, ze kterého dítě

do dětského domova přišlo. Přestože v něm již nežije, vzpomínky, které si z něj odneslo, zcela jistě ovlivní celý jeho život. S tím souvisí i další faktor, kterým je poměrně pozdní odebrání dětí z nefunkční rodiny, a tím prodlužování doby negativního působení na dítě.

Respondenti také často zmiňovali geny a vlastnosti, které mají děti zděděné po svých rodičích, narodili se s nimi a podle respondentů je nelze ovlivnit. Z toho důvodu mají někdy vychovatelé pocit, že jejich práce nemá smysl, neboť nevědí, jak dětem v tomto ohledu pomoci, a cítí se bezradní.

Motivaci dětí ale formují samozřejmě i současné okolnosti, prostředí domova, školy, kamarádi i další lidé, se kterými se setkávají. Někteří respondenti mají pocit, že dětem z dětského domova znemožňuje úspěšné studium zastaralý školský systém, který se nedokáže přizpůsobit jejich potřebám.

Rezignaci k čemukoliv pak může podle respondentů způsobovat neustálá nejistota, kterou klienti celý život prožívají. Časté změny a nespolehlivost rodičů, kterou zažívají i během svého pobytu v dětském domově, jejich sebevědomí a chuti k osobnímu růstu také příliš nepřispívají.

Na děti má silný vliv rovněž jejich způsob trávení volného času, z toho důvodu se respondenti snaží, aby jejich klienti tento čas trávili smysluplně. Děti proto mají možnost kroužků a dalších aktivit v rámci dětského domova a každé dítě navíc dochází na nějaký kroužek organizovaný jinou institucí. Na tom se shodli všichni respondenti, stejně jako na třetí nejčastější volnočasové aktivitě dětí, kterou jsou volné vycházky.

Nejenže na děti během těchto aktivit působí prostředí i lidé, kteří tam jsou s nimi, zároveň se ale také učí novým věcem, zjišťují, co je baví a co se jim daří, a to jim pomáhá formovat jejich možné budoucí pracovní uplatnění. Kromě toho mohou být děti ovlivněny také lidmi, se kterými nejsou přímo v kontaktu, jejich názory a chováním vůči dětskému domovu a jeho klientům. Pohled okolí na děti z dětského domova totiž udává i podmínky, které jsou těmto dětem společností vytvářeny.

Faktorů ovlivňujících motivaci dítěte ke vzdělávání je nespočet. Já jsem se snažila popsat ty, které respondenti zmiňovali nejčastěji, nejpodrobněji se jim věnovali a považují je za ty nejsilnější. Podle mého názoru mohou velkou část těchto faktorů vychovatelé ovlivnit, nedokážou však změnit původ dítěte a jeho zážitky z minulosti, jež patří podle mého názoru k těm nejzásadnějším.

Důležité ale je, že i přes tento fakt vychovatelé neztrácejí naději a s dětmi na jejich motivaci neustále pracují, a zvyšují tak jejich šanci úspěšně dokončit studium a najít si

práci. Protože to má smysl. A jak respondenti přiznávají, zlepšení u klientů díky svému působení pozorují.

Procházejí vychovatelé kurzy zaměřenými na oblast motivace? Spíše ne. Neznamená to ale, že se získávání nových poznatků v této oblasti nevěnují nebo o to nemají zájem. Všichni respondenti se pravidelně vzdělávají v různých tématech, jejichž znalost považují za velmi důležitou pro práci s dětmi v dětském domově. A každé téma, které respondenti zmínili, podle mého názoru více či méně s motivací souvisí. Záleží tedy na vychovatelích, co si ze vzdělávacích kurzů do své praxe odnesou a zda tyto poznatky budou schopni využít právě i při motivování dětí ke vzdělávání.

Zájem o získávání nových vědomostí týkajících se motivace navíc respondenti mají. Problém shledávám spíše v malém výběru a nedostupnosti kurzů pro všechny. Vychovatelé si totiž nutnost neustálého rozšiřování teoretických vědomostí, stejně jako praktických zkušeností, při své práci uvědomují. Podstatným zjištěním je pro mě tedy to, že na sobě vychovatelé neustále pracují a snaží se zlepšovat, aby mohli být pro své klienty co nejlepší oporou a dokázali je navést na správnou životní cestu.

6 Diskuse

V rámci diskuse se zabývám zhodnocením výsledků výzkumného šetření. Rozebírám i nedostatky, které se během sběru dat a jejich vyhodnocování objevily. Výsledky provedeného výzkumu porovnám se zjištěními získanými v rámci jiných podobných šetření a zmiňuji také možné důsledky a přínosy pro praxi.

Myslím si, že výsledky této práce přinášejí poměrně ucelený obraz o tom, jak vzdělávání dětí z dětských domovů v České republice a jejich příprava na povolání probíhá. Uvědomuji si však, že vzhledem k počtu respondentů se zjištění nedají zobecnit na všechny dětské domovy. Situace v dětských domovech, ve kterých působí respondenti, tak zcela jistě může být velmi odlišná od situace v ostatních dětských domovech.

Na druhou stranu se mi díky relativně malému vzorku podařilo výzkumný problém prozkoumat více do hloubky a otevřít s respondenty témata, která by se při kvantitativním výzkumu rozebírala stěží. A vzhledem k tomu, že rodinná skupina dětského domova má jasně stanovená kritéria, považuji za pravděpodobné, že i v ostatních dětských domovech je situace přinejmenším podobná. Mimo jiné i proto, že každý respondent působí v úplně jiném dětském domově, a přesto se jejich výpovědi v mnoha aspektech shodovaly.

Za limit výzkumu by ale mohl být považován způsob vyhodnocování výsledků. Analýza rozhovorů je podle mého názoru velmi individuální, a proto se domnívám, že jiný výzkumník by se mohl zaměřit na úplně jiná zjištění a výsledky interpretovat odlišně. Respondenti se navíc během rozhovorů vyjadřovali ke všem otázkám poměrně detailně, a tak v rámci rozsahu diplomové práce ani nebylo možné popsat úplně všechna hlediska související s tématem.

Kromě toho může být limitem práce také míra subjektivnosti, na které se výzkumné šetření zakládalo. Výsledky výzkumu jsou postaveny pouze na názoru vychovatelů, neberou v potaz pohled dětí nebo jiných pracovníků. K šetření byla navíc použita pouze jedna metoda sběru dat. Také těmito faktory mohou být výsledky zkresleny.

I proto považuji za důležité porovnat výsledky mého výzkumu s výstupy jiných studií. Hlavní zjištění výzkumu, který provedl Vlach (2017) a který jsem již popisovala v teoretické části práce, se shodují s mými výsledky. Klienti dětského domova, kteří neudržují spojení s rodinou, dosahují ve studiu lepších výsledků než ti, kteří kontakt s biologickou rodinou stále udržují. A čím mladší je dítě při příchodu do dětského domova, tím pravděpodobněji dosáhne v budoucnu studijních úspěchů.

Dvořáková (2019) pak v rámci své bakalářské práce porovnávala vzdělávání a motivaci dětí z dětských domovů s dětmi z běžných rodin. Zjistila, že děti z dětského domova za nejsilnější motivační faktor považují podporu a ocenění jejich snahy vychovatelem. To rovněž souhlasí s výsledky mého výzkumu.

Moje zjištění ale nepotvrzují závěry výzkumu, který provedla Mynaříková (2022). Ta popisuje, že děti z dětských domovů mnohdy nemají možnost výběru školy, protože je dětské domovy vysílají studovat finančně a vzdálenostně dostupnější obory. Klienti domovů se tedy nejčastěji vzdělávají ve škole, která je domovu nejbliže. To ale výsledky mého výzkumu nepotvrzují. Rozdíl ve výsledcích může být způsoben odlišným výzkumným vzorkem, což potvrzuje moji domněnku, že získaná data mohou být omezeným výzkumným souborem ovlivněna.

Ráda bych také zhodnotila naplnění stanoveného cíle, kterým bylo zjistit, jak vychovatelé v dětském domově ovlivňují motivaci dětí ke studiu a profesní přípravě. Nezamýšlela jsem dělat závěry o tom, které metody motivování jsou dobré a které špatné, nebo odhalit, jestli se vychovatelé dobře orientují v možnostech vzdělávání dětí. Neměla jsem v úmyslu ani způsoby motivování jednotlivých vychovatelů porovnávat a hodnotit, proč mají některé metody lepší výsledky.

Mým záměrem bylo spíše zjistit, jak motivaci dětí v dětských domovech vychovatelé vnímají, a jaké postupy používají ke zlepšování přístupu klientů ke vzdělávání. A to se mi podle mého názoru vydařilo.

Zjištění mohou sloužit jako podnět pro další studie v oblasti vzdělávání a profesní přípravy dětí v náročných životních situacích. Mohou být také užitečná ostatním vychovatelům a odborníkům v oblasti péče o děti, kteří se mohou inspirovat a využít získaných poznatků ke zlepšení své práce s dětmi. V neposlední řadě se domnívám, že si samotní respondenti během rozhovorů uvědomili některé důležité aspekty své práce a přemýšleli o možných změnách, které by mohly vést ke zlepšení motivace klientů. To považuji za velký přínos.

Závěr

Diplomová práce se věnuje tématu motivace dětí z dětského domova ke studiu a profesní výchově a možnostmi jejího ovlivňování vychovateli. V teoretické části jsem popsala ústavní výchovu v České republice, její historii i současnost, také její legislativní zakotvení. Empirická část je pak postavena na provedeném kvalitativním výzkumném šetření. Nejprve jsem popsala celý výzkum a jeho průběh, následně jsem analyzovala a interpretovala získaná data. A hlavní výsledky jsem pak shrnula v samostatné kapitole. Součástí empirické části je také diskuse nad přínosy a limity výzkumného šetření.

Informace jsem získala pomocí polostrukturovaných rozhovorů s vychovateli působícími v různých dětských domovech. Poznatky tak vycházejí z jejich vnímání problematiky vzdělávání dětí z dětských domovů a aktuálních zkušeností s motivováním dětí ke studiu a přípravě na povolání.

Zjistila jsem, že vychovatelé aktivně pomáhají dětem s přípravou do školy i s výběrem dalšího studia a budoucí profese. Pravidelně, každý den po škole, se s dětmi věnují úkolům. A i přesto, že mají na starosti až osm dětí, vyhrazují si v případě potřeby čas na individuální práci s dítětem. Kromě toho vychovatelé s dětmi vykonávají i další aktivity, které děti rozvíjí a mohou jim pomoci ve výběru profese.

K motivování dětí vychovatelé používají množství jimi ověřených metod, mezi které patří především rozhovory, osobní zkušenosti a příklady ze života. Hojně využívány jsou také odměny a tresty.

Profesní příprava dětí probíhá spíše v režii vychovatelů, kteří se snaží děti usměrňovat ve výběru oboru na základě poznání dítěte a jeho schopností. S dětmi vedou rozhovory, rozebírají možnosti škol, podporují je v zahraničních výjezdech a dalších aktivitách a zprostředkovávají jim možnosti si vybrané povolání předem vyzkoušet. Konečný výběr oboru se pak snaží nechávat na dítěti samotném.

Bylo tedy zjištěno, jak vychovatelé v dětském domově ovlivňují motivaci dětí ke studiu a profesní přípravě. Cíl byl proto naplněn. Kromě toho jsem odhalila i faktory, které podle vychovatelů nejvíce ovlivňují děti z dětských domovů, jejich motivaci a přístup ke vzdělávání. Všechny tyto faktory musí brát vychovatelé při své práci v potaz a pracovat s nimi.

Děti jsou podle vychovatelů ovlivňovány biologickými faktory a rodinným prostředím, ze kterého byly odebrány. Jejich motivaci formuje ale i prostředí, ve kterém

pobývají v současnosti, ať už dětský domov, škola nebo místa trávení volného času. Silně na ně působí kamarádi, spolužáci, učitelé i další lidé, se kterými se setkávají. Mají na ně vliv ale i lidé, se kterými se aktivně nesetkávají, jejich pohled na dětský domov a chování, které vůči němu projevují.

Zásadním a pro mě překvapujícím zjištěním byla míra ovlivnění dítěte jeho biologickou rodinou i v době po umístění do dětského domova. Děti mohou být s rodiči stále v kontaktu a navštěvovat je, jejich negativní působení tedy i nadále přetrvává. Potvrzuje to i informace, že děti, které se s rodiči setkávají, mívají nižší motivaci ke studiu. A dosahují také nižšího vzdělání, protože se v osmnácti letech ke svým rodičům vrací, a mnohdy proto školu nedokončí. Naproti tomu děti, které s rodiči v kontaktu nejsou, dosahují lepších vzdělávacích výsledků a mají motivaci vystudovat dokonce více oborů.

Motivace dětí z dětského domova ke studiu a profesní přípravě závisí na mnoha faktorech. Podstatou však zůstává, že vychovatelé se aktivně snaží tuto motivaci pozitivně ovlivňovat. A i přes nedostatek času a velké množství dětí na jednoho vychovatele každému dítěti pomáhají, jak nejlépe dokážou.

Seznam použité literatury

BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.

BRŮŽKOVÁ, Zlata, Anna HOFSCHNEIDEROVÁ, Ingrid HANZLÍKOVÁ a Veronika VÍTOVÁ. *Nemluvím, stejně mě neposlouchají*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2015. ISBN 978-80-7421-108-9.

BŮŽEK, Antonín a Jan MICHALÍK. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2000. ISBN 80-244-0054-5.

CAMERON, R. J. a Colin MAGINN. *Cesta k pozitivním výsledkům u dětí v náhradní péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-61-9.

DAVID, Roman. *Práva dítěte: úmluva o právech dítěte a její charakteristika: mezinárodní ochrana práv dítěte a některé další dokumenty: rodina a základy rodinného práva*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-076-8.

DOSOUDIL, Pavel. Má profese: vychovatel. Dva pohledy na roli vychovatele v zařízení institucionální výchovy. In: ŽUFNÍČEK, Jan, PACNEROVÁ, Helena a Adéla ZELENDA KUPCOVÁ, ed. *Vybraná témata vychovatelské praxe: inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012. ISBN 978-80-87652-59-6.

DVOŘÁKOVÁ, Martina. *Vzdělání a motivace dětí z dětských domovů oproti dětem z běžných rodin*. 2019. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF - Katedra učitelství. Vedoucí práce Poláčková, Jana.

EENSHUISTRA, Annika, Annemiek T. HARDER a Erik J. KNORTH. Professionalizing Care Workers: Outcomes of a 'Motivational Interviewing' Training in Residential Youth Care. *Residential Treatment for Children & Youth* [online]. 2021, 38(3), 248-268 [cit. 2022-12-28]. ISSN 0886-571X. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0886571X.2020.1739597?scroll=top&needAccess=true&role=tab>

HALÍŘOVÁ, Martina, SYCHROVÁ, Adriana, ed. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-756-8.

HAWTHORNE, Hannah. Understanding the Importance of Motivation in Education. *High Speed Training* [online]. 17. 11. 2021 [cit. 2022-12-29]. Dostupné z: <https://www.highspeedtraining.co.uk/hub/motivation-in-education/>

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

JANIŠOVÁ, Ivana, Igor GRIMMICH a Václav MRŠTÍK. Analýza motivace: Partnerský projekt Nadace Terezy Maxové dětem a Škoda Auto, a.s. *Nadace Terezy Maxové dětem* [online]. 2016 [cit. 2022-12-30]. Dostupné z: https://nadaceterezymaxove.cz/wp-content/uploads/2021/12/Analýza-motivace_web.pdf

JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-114-7.

KOBLOVÁ, Soňa a Věra MIŠURCOVÁ, ed. *Práva dítěte v dokumentech*. Praha: Themis, 1998. Prevence se musí vyplatit. ISBN 80-85821-56-7.

KOPŘIVA, Pavel. *Respektovat a být respektován*. 3. vyd. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 978-80-904030-0-0.

KRÁTKÁ, Jana. *Vzdělávání dětí z dětského domova*. 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF - Katedra učitelství. Vedoucí práce Vágnerová, Marie.

KRÁTKÁ, Jana. *Vzdělávání dětí z dětského domova*. Praha, 2022. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra preprimární a primární pedagogiky.

MARION, Élodie a Varda MANN-FEDER. Supporting the educational attainment of youth in residential care: From issues to controversies. *Children and Youth Services Review* [online]. 2020, 113 [cit. 2022-12-28]. ISSN 01907409. Dostupné z: doi:10.1016/j.chilyouth.2020.104969

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2007. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-272-0.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJKOVÁ, Aneta. *Postoj dětí z dětského domova ke vzdělávání*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Ema Štěpařová, Ph.D.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-08-7.

MUSIL, Josef a M. BUŠKOVÁ. *Koncepce dětských domovů: (ideový záměr ministerstva školství ČSR)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.

MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Integrace dětí z dětských domovů do společnosti a jejich adaptace na trhu práce: souhrnná výzkumná zpráva z projektu* [online]. České vysoké učení technické v Praze, 2022 [cit. 2023-01-15]. Dostupné z: https://148a086fd9.cbau-cdnwnd.com/7f330e1aa37f75e3e7ff97f81793e8cd/200000065-166581665b/souhrnna_vyzkumna_zprava_FINAL2-0.pdf?ph=148a086fd9

NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0592-7.

NOVOTNÝ, Jan Sebastian. *Zdroje resilience a problémy s přizpůsobením u dospívajících*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. ISBN 978-80-7464-700-0.

PAVELKOVÁ, Isabella. *Motivace žáků k učení: perspektivy orientace žáků a časový faktor v žákovské motivaci*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2002. ISBN 80-7290-092-7.

PRAŽÁKOVÁ, Ellen. *Podpora Wellbeingu dětí z dětského domova*. Praha, 2022. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí práce Kubíčková, Anna.

PRŮCHA, Jan. *Psychologie učení: teoretické a výzkumné poznatky pro edukační praxi*. Praha: Grada, 2020. Psyché (Grada). ISBN 978-80-271-2853-2.

Přehled dětských domovů v ČR. *Asociace Dítě a Rodina* [online]. © 2015, aktualizováno 2019 [cit. 2022-11-29]. Dostupné z: <http://mapa.ditearodina.cz/>

Rejstřík škol a školských zařízení. *MŠMT ČR* [online]. [cit. 2022-11-29]. Dostupné z: <https://rejstriky.msmt.cz/rejskol/>

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: [obor v pohybu]*. Praha: Grada, 2007. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1174-4.

SIGMUND, Martin, Jana KVINTOVÁ a Michal ŠAFÁŘ. *Vybrané kapitoly z manažerské psychologie* [online]. Univerzita Palackého v Olomouci, 2014 [cit. 2023-01-15]. ISBN 978-80-244-4372-0. Dostupné z: <https://publi.cz/books/171/Cover.html>

SKASKOVÁ, Pavla. Kdo je dítě, které k nám přichází? In: ŽUFNÍČEK, Jan, PACNEROVÁ, Helena a Adéla ZELENDA KUPCOVÁ, ed. *Vybraná témata vychovatelské praxe: inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012. ISBN 978-80-87652-59-6.

STANKOWSKI, Adam. *Nástin problematiky etopedie a sociální patologie*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7042-360-9.

STÁREK, Lukáš. *Vybrané aspekty ovlivňující edukační proces dítěte*. Vydání I. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2021. ISBN 978-80-7452-203-1.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-3185.

ŠTENCLOVÁ, Veronika a Tomáš ČECH. Příprava dětí na odchod z DD jako prevence neúspěšného začlenění do společnosti. *ResearchGate* [online]. 2018 [cit. 2022-12-20].

Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/344300323_Priprava_deti_na_odchod_z_DD_jak_o_prevence_neuspesneho_zacleni_do_spolecnosti

ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TRNKOVÁ, Lucie. *Náhradní péče o dítě*. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Právo prakticky. ISBN 978-80-7552-864-3.

VLACH, Jakub. Úspěšnost dětí z dětských domovů v sekundárním a terciárním vzdělávání – Porovnání pohledu klientů a jejich vychovatelů. *Sociální pedagogika | Social Education*. 2017, 5(2), 72-84. ISSN 1805-8825.

VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice I: (Teoretická východiska)*. Praha: Česko., 2000.

Život venku: příběhy mladých lidí z dětských domovů. Praha: Děti našeho světa (občanské sdružení), 2005. ISBN (Brož.).

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v platném znění

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů v platném znění

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, v platném znění

Zákon č. 561/2004 Sb., předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, v platném znění

Seznam tabulek

Tabulka 1: Výzkumný vzorek.....	39
---------------------------------	----

Seznam příloh

Příloha č. 1 – E-mail pro oslovení vychovatelů

Příloha č. 2 – Připravené otázky pro rozhovor

Příloha č. 1

E-mail pro oslovení vychovatelů

Předmět: Prosba o spolupráci na výzkumu v rámci diplomové práce

Text: Vážená paní.../ Vážený pane...,

jmenuji se Tereza Drozdová, jsem studentkou Sociální pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a ráda bych Vás tímto e-mailem požádala o spolupráci na výzkumu, který je součástí mé diplomové práce "Motivace dětí z dětského domova ke studiu a profesní přípravě".

Cílem této práce je zjistit, jak vychovatelé v dětském domově ovlivňují motivaci dětí ke studiu a profesní přípravě. Ráda bych zjistila, jaké faktory podle Vás mají na motivaci dětí z DD vliv a zda platí, že motivace ke studiu bývá nižší než u jiných dětí, případně proč. Kromě toho mě zajímá, jak se děti z dětského domova připravují do školy a na budoucí povolání, a hlavně jakou roli v tomto procesu zastávají vychovatelé.

Výzkum bude realizován v průběhu března prostřednictvím cca 20-30 minutového online rozhovoru.

Výsledky výzkumu mohou sloužit jako inspirace ostatním vychovatelům v práci s dětmi nebo jako podklady k dalším šetřením a případným zlepšením v oblasti vzdělávání dětí z DD. Zapojením do tohoto výzkumu mi navíc pomůžete s úspěšným dokončením studia.

Budu moc ráda, pokud se rozhodnete pro účast a v odpovědi na tento email mi napíšete Vaše časové možnosti - jaké dny a v jakých časech by se Vám hodilo se spojit. Ráda se Vám přizpůsobím.

V případě jakýchkoliv dotazů mě neváhejte kontaktovat. Těším se na Vaši odpověď a případnou spolupráci.

S přáním krásného dne

Tereza Drozdová

Příloha č. 2

Připravené otázky pro rozhovor

Úvodní otázky

Jak dlouho pracujete jako vychovatel(ka)?

S kolika dětmi pracujete a jak jsou staré?

Co Vás na této práci nejvíce baví?

Hlavní otázky

Jak se děti připravují do školy?

- Kdy se připravují?
- Kde se učí a píše úkoly?
- Kolik času děti věnují přípravě do školy?
- Kolik času by podle vás měly věnovat přípravě do školy?

Na základě čeho si děti vybírají další studium a budoucí profesi?

- Jak se dovídají o možnostech dalšího vzdělávání?
- Mají děti možnost vybrat si jakoukoliv školu, kterou chtějí studovat?
- Chodí děti na dny otevřených dveří nebo veletrhy škol? Pomáhá jim to v rozhodování?
- Mluví s Vámi děti často o volbě povolání?
- Jak postupujete, pokud za Vámi dítě přijde s tím, že neví, co by chtělo v budoucnu dělat?
- Jakého nejvyššího vzdělání děti z vašeho domova nejčastěji dosahují?

Jak vy pomáháte dětem v profesní přípravě?

- Doprovázíte vy děti do škol ve dnech otevřených dveří?
- Co si myslíte o testech profesní orientace?
- Jak postupujete, pokud se dítě nedokáže rozhodnout, co by chtělo v budoucnu dělat?

Jakým způsobem Vy osobně motivujete děti ke studiu?

- Pomáháte dětem s přípravou do školy? Jak?
- Jaké postupy používáte, pokud chcete dítě motivovat k učení?
- Kdy se vám naposledy povedlo přesvědčit dítě k nějaké činnosti? Jak jste při přesvědčování postupoval?
- Používáte k motivování dětí odměny a tresty?
- Jak postupujete, když dítě nerozumí nějakému úkolu/Když udělá v úkolu chybu?
- Přemýšlíte někdy nad tím, co jste udělal(a) správně, nebo co jste naopak mohl(a) udělat jinak v rámci pomoci dítěti s přípravou do školy?

Co podle Vás ovlivňuje motivaci dítěte ke vzdělávání? (co hraje roli)

- Jaké faktory považujete za nejdůležitější?

- Myslíte si, že dětem u vás v domově něco chybí?
- Jak se podle vás dívá okolí na děti z dětského domova? (učitelé, kamarádi, ...)

Co dělají děti ve volném čase?

- Navštěvují nějaké kroužky?
- Kdo o tom rozhoduje? (Vybírají si samy?)
- Jak často a kde se děti setkávají se svými kamarády?

Absolvujete nějaké vzdělávací kurzy?

- Absolvoval(a) jste kurz týkající se přímo motivace dětí?
- Vzpomenete si na něco konkrétního, co jste se naučila(a) v rámci nějakého vzdělávacího kurzu a pomohlo vám to při motivování dětí?

Ukončení

Je ještě něco, co by podle Vás mělo být zmíněno?